

НАТАЛЛЯ БАХАНОВІЧ

Бацька

Аповесць

Бахановіч Наталля нарадзілася 12 ліпеня 1984 года ў горадзе Старыя Дарогі Мінскай вобласці. Скончыла філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Літаратуразнаўца, публіцыст, крытык. Працуе ў Інстытуце літаратуразнаўства імя Янкі Купалы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Навуковыя інтарэсы палягаюць у сферы кампаратыўных даследаванняў беларускай і польскай літаратур, шматмоўнай літаратуры Беларусі XIX ст. Аўтар болей за 70 навуковых работ, а таксама кнігі «Абліччы іншага ў шматмоўнай літаратуры Беларусі XIX стагоддзя». Лаўрэат конкурсу біяграфічных твораў «Слаўная кампанія: рэANIMAцыя».

.....

У адзін са звычайных сакавіцкіх вечароў вясны 1840 года ў аддаленай ад сталічнага жыцця расійскай правінцыі, на Віленшчыне, у фальварку Свіраны, дзе жылі маладыя Казімір і Канстанцыя Багушэвічы ў шляхецкай сядзібе яе гасцінных бацькоў, было вельмі мітусліва: на свет збіралася прыйсці дзіця. Жанчына, змучаная нялёгкай цяжарнасцю, даўно чакала дня, калі здолее вызваліцца ад сваёй жывой ношы: пусціць яе жыць уласным, асобным ад сябе жыццём.

Да гэтага моманту муж і жонка перажылі з'яўленне на свет першынца Уладзіслава, смерць нованароджаных блізнят Анастасіі і Нарцыса, прынялі ў сям'ю дзяўчынку Ганну. І вось, недзе праз два гады пасля старэйшай сястры, настаў чарод з'явіцца наступнаму дзіцяці даўняга шляхецкага роду Багушэвічаў. Яго члены знешне ўжо амаль што не валодалі прыкметамі татарскай крыві, аднак яна

па-ранейшаму надзейна цякла ў іх жылах, і ўважлівае вока заўсёды магло прыкмеціць гэта ў характары сямейнікаў. Круты нораў маладога бацькі ад пачатку не спрыяў хлопчыку — так, па-свойму, муж спачуваў пакутам цяжарнай жонкі, якой апошнія месяцы было не да малых. Яна амаль увесь час ляжала ў ложку, абкладзеная падушкамі, у дрэнным настроі, радуючыся хіба візітам доктара, з якімі звязвала беспадстаўныя надзеі на палёгку. Але ўсё ў жыцці мае пачатак і канец, набліжаўся да завяршэння і адвечны жаночы абавязак: даўно адышлі воды, і на свет марудна рваўся той, хто не даваў матцы спакою...

Зіма ў гэтым годзе моцна трымалася, і, хоць мароз быў зусім невялікі, яшчэ ні разу за сакавік не паказалася на небе сонца. Паўсюль ляжалі гурбы старога бруднага снегу, а ў гэты дзень ніадкуль з самай раніцы яшчэ і пачала круціць завіруха, зусім па-лютаўску. Калі ў вароты загрузкалі, ахмістрыня пабегла глядзець, хто ў

такую непагоду зазірнуў да іх. Даведаўшыся, што гэта жабрак, уладальнік сядзібы загадаў дагледзець гостя і пайшоў: хатніх даймаў іншы клопат.

На кухню правялі старога, у падшытай ветрам вопратцы, мужчыну, твар і ўвесь выгляд якога намякалі на разлад духа з целам. Ён некаторы час стаяў нерухома, спыніўшы зрок на абразе з раскрыжаваным Хрыстом, каля ног якога поўзала Марыя Магдаліна з застылай усмешкай распачы на вуснах. Неспадзявана ўбогі папрасіў паклікаць гаспадароў і, убачыўшы перад сабой дваіх мужчын, незадаволеных, што іх вырываюць з палону трывогі, спакойна сказаў:

— Той, хто пакутліва ідзе да вас у гэтую гадзіну, стане нібыта...— моцна задумаўся, паказваючы ўсім выглядам напружаную работу нязвыклага да абагульненняў розуму,— мясцовым апосталам. Паверне жыццё краю і людзей у іншае рэчышча... Праўда, будзе яму не сказаць што лёгка... Ды і не дазнаецца ён пра тое, быццам не зразумее ці не ўсвядоміць у сваёй скрусе...

— І без цябе ясна, што кепска будзе! — нервова выкрыкнуў малады мужчына.— Сяляне паабівалі парогі: вымелі ўвесь свіран, каб дацягнуць да свежай травы. У высакосны год пра добрае людзі не думаюць, ды яшчэ ў сённяшняю віхуру. Як табе і ўдалося наткнуцца на нашыя варты!

— Цішэй! — супыніў выбух маладога старэйшы мужчына, хоць добра разумеў перажыванні зяця за жыццё маладой жонкі, якой цяжка даваліся роды. — Не трэба нам тваіх прароцтваў! — незадаволена буркнуў жабраку, а ахмістрыні загадаў: — Пакарміць і выправіць!

У гэты момант паветра разрэзаў крык здоровага немаўляці, якое па жыццёвай завядзёнцы зусім не радавалася свайму прыходу на зямлю, яшчэ памятаючы пра каляіны на прызначаным шляху.

I

Падрастаючы, маленькі Францішак-Бенядзікт неаднойчы чуў гісторыю, што адбылася ў дзень яго нараджэння: дзед па матчынай лініі пры кожнай сустрэчы з задавальненнем узнаўляў абставіны таго сакавіцкага вечара і змест размовы мужчын з неспадзяваным гасцем. Але маленства хлопчыка праходзіла не ў таварыстве матчынага бацькі, што ў той сапраўды няпросты год вітаў яго з'яўленне на свет і неўзабаве, у дзень вясновага раўнадзенства, хрысціў у касцёле ў суседніх Рукойнах. Дзіця расло пад строгім наглядам яго татарскага дзеда побач з мястэчкам Жупраны, у абступленай з усіх бакоў густымі лясамі Кушлянскай сядзібе, куды сям'я пераехала пасля нараджэння сына Валяр'яна і дзе Бог прывёў да іх яшчэ аднаго нашчадка — Апапінарыя.

Дзед выходзіў унукаў у любові да Айчыны, зноў і зноў нагадваючы, што іх род жыве тут здаўна і што гэта іх прашчурны абаранялі сваімі шчытамі і дзідамі славуны Грунвальд ад тэўтонаў. Дзеці прызвычайваліся да працы з ранняга ўзросту, каб стараннасць і руплівасць — адзіныя цноты, здольныя прывесці чалавека да шчасця, — сталі часткай характару. Атмасфера ўзаемнай павягі, сумленнасці і справядлівасці, якая панавала ў Кушлянах, змалку вучыла адрозніваць дабро і зло на працягу стагоддзяў і гарантавала роду пашану. Строгае паслушэнства малодшых дазваляла хутка ўсвядоміць сынаў доўг перад бацькамі і тое, што супраць старэйшых у сям'і не можа пайсці ніхто.

Хлопчык рос задуменым: любіў бавіць час у адзіноце, аддаючыся дзіцячым марам. Што ў іх было, вядома аднаму Богу ды валуну, каля якога ў парку часта гуляў маленькі Францішак. Ён меў добрае, чулае сэрца, быў блізкі з маці, якая асабліва любіла гэта дзіця, можа, таму, што ў маленстве знешне было так да яе падобнае. Засяроджаны твар, удумлівы позірк, падманлівы знешні спакой выдавалі здольнасць бачыць і адчуваць трошкі болей, чым даступна іншым. Пакутлівыя дзевяць месяцаў цяжарнасці і цяжкія роды паў-

плывалі на сужэнцаў па-рознаму: сталі прычынай асаблівай матчынай прыхільнасці, у бацькі ж, наадварот, спарадзілі невытлумачальную строгасць і недзе нават прадузятасць да сына.

Казімір Багушэвіч быў для дзяцей, асабліва для сыноў, прыкладам найлепшых мужчынскіх якасцей: паслядоўнасці, дысцыпліны, адказнасці. Вельмі часта малыя чулі ад маці: «Паглядзі на бацьку!» І яны глядзелі, шукаючы пахвальбы і падтрымкі, але часцей сустракаліся са стрыманым майчаннем, а часта і незадаволенасцю, якія, аднак, спараджалі жаданне дагадзіць. Ва ўяўленні хлопца бацька быў чалавекам усемагутным: разумным, моцным, значным, таму хацелася ўсёму навучыцца ад яго, каб дабіцца прыхільнасці, прызнання, спагады і быць добрым нашчадкам.

Бацька стараўся зрабіць сыноў такімі, як сам, і нават лепшымі за сябе. Калі яны ўсёй мужчынскай суполкай хадзілі ў жу-пранскую пушчу на паляванне, Францішку, тады яшчэ маленькаму, неаднойчы даводзілася чуць пахвальбу ў бок старэйшага брата Уладзіслава. Ён ужо многае ведаў і ўмеў, да таго ж валодаў першынствам сярод дзяцей — і гэта спараджала ўнутры малога спусташальную рэўнасць да брата і жаданне даказаць абодвум сваю вартасць.

Толькі Уладзіславу дазвалялася дакранацца да схаванай у адным з пакояў кушлянскага дома старажытнай гербавай пячаткі — увасаблення родавай магутнасці Казіміра Багушэвіча. Да сямейнай рэліквіі хлопчыку таксама хацелася быць далучаным, але чапаць яе іншым дзецям строга забаранялася, і яны слухаліся, таму што бацька мог быць скорым на расправу і доўга не разбірацца.

Аднойчы ў Францішка з'явіўся свой скарб, які падараваў малому адчуванне ўласнай выключнасці, таму што выпадак, які з ім здарыўся, быў нешараговым. Вясной хлопец заўсёды з нецярплівасцю чакаў штогадовага гаспадарчага занятку: ачышчэння сялянскімі дзецьмі поля ад камянёў — у гэтай справе ён традыцыйна прымаў удзел, таму што зямля хавала ў сабе шмат таямніц, вялікіх і малых. Вя-

сковыя дзеці такую работу таксама любілі: пасля яе ўсе беглі ў кушлянскі дом у чаканні шчодрэга ўзнагароджання смачным абедам, а можа, і салодкімі цукеркамі. У сваю дванаццатую вясну падчас вышуквання камянёў на полі Багушэвіч знайшоў нетыповае ўтварэнне велічынёй з бацькаву далонь. Яго вызначалі няроўная форма, аплаўленыя пляміны, металічны бляск пад сколамі — словам, камень не быў падобны да тых, што выносілі з поля. Пазнейшыя доследы з прыцягненнем асоб дасведчаных пераканалі, што ў руках Францішка аказаўся сапраўдны касмічны госць. Метэарыт стаў гонарам хлопца, які цяпер дэманстраваў знаходку ўсім, хто наведваў Кушляны, а, застаючыся сам-насам, прыкладаў яе да вуха і выслухоўваў гукі Сусвету. Дзіцячая душа была ўзрушаная цудам: у ім хлопец прадчуваў нейкую наканаванасць і з цікавасцю думаў пра дарослае жыццё, якое было ўжо на парозе.

Малому Багушэвічу даўно хацелася вырвацца з роднага дому на волю, у вялікі горад, пра які расказваў дарэктар, манатонна ўбіваючы ў галовы дбайных кушлянскіх вучняў азы вялікай навукі. Хлопец стараўся, каб паехаць вучыцца, імкнуўся дагадзіць бацьку і літаральна ўціскаўся ў крэсла ў хвіліны, калі ў доме гаварылася пра поспехі ў навучанні дзяцей. Устаноўлены ў сям'і нагляд, жорсткія правілы і абмежаванні сфарміравалі ў Францішку этычны падмурак і трывалую сістэму каштоўнасцей, але ў многім падавілі пачуццёва-эмацыйны бок яго жыцця, абудзіўшы замест гэтага разумовыя здольнасці, якія з кожным годам усё больш праяўляліся.

Калі надышоў час паступлення ў гімназію, сям'я Багушэвічаў пачала клапаціцца пра магчымасць безаплатнага навучання дзяцей, спасылаючыся на матэрыяльныя цяжкасці, як было прынята. Ганарлівым шляхціцам, якія маглі б знайсці грошы на навуку дзяцей, не хацелася ўзмацняць за кошт сваіх сродкаў самадзяржаўную казну. Дазвол не плаціць быў атрыманы — і хлопец разам з малодшым братам Валяр'янам (каб было весялей і спарней) пачаў збірацца ў горад. Цяпер у сям'і штотараз даводзілася, што Францішак старэйшы, а

значыць, адказны за ўсё і асабліва за брата,— у гэтыя моманты будучы гімназіст з прыемнасцю адчуваў, што бацька яму давярае. Для кожнага навучэнца падрыхтавалі вызначаную вучэльную амуніцыю: шынялі, мундзіры, сурдuty, шапкі, па дзве пары суконных і летніх штаноў, чобаты — юнакі былі гатовыя і ўсёй душой праглі ісці ў свет, каб апраўдаць давер родных і стаць годнымі людзьмі.

Вучыцца было цікава, хоць творчага духу ў гімназіі не хапала: там былі ў асноўным выхадцы з той сярэдняй праслойкі высакароднага саслоўя, на якую ў Расійскай імперыі глядзелі з асаблівай падазронасцю, таму што ім няшмат чаго было губляць. Да таго ж у грамадстве яшчэ жыла памяць пра філамацкае мінулае віленскай вучэбнай акругі: юнакі з гонарам усведамлялі сябе нашчадкамі смелых папярэднікаў і шанавалі іх каштоўнасці і ідэалы. Але цар старанна дбаў пра дабранадзейнасць сціплай установы ў Сватаянскіх мурах, якія перайшлі да яе пасля закрыцця Віленскага ўніверсітэта — расадніка непатрэбных ідэй і хваляванняў. Дваццаць з лішнім гадоў прайшло з таго часу, але заўзятасць, з якой правяралі іх, яшчэ дзяцей, толькі ўзмацнялася: навучэнцам не дазвалялася нават жыць на прыватных кватэрах, а толькі ў агульных.

З усіх прадметаў Францішак асабліва вылучаў славянскія мовы — рускую і польскую: у іх прасторы ён разумова рос, сталей, развіваўся. Праўда, у гімназічнай бібліятэцы асабліва не было чаго чытаць, акрамя казёншчыны, неадпаведнай ні часу, ні настроям, ні зацікаўленям навучэнцаў. Паліцы былі запоўнены бескарыснай станоўчай літаратурай, абмяркоўваць якую бурлівым маладым галовам зусім не хацелася, таму што многія з юнакоў бачылі далей і глыбей. У гімназіі хлопец пазнаёміўся з заканадаўствам, выбраўшы гэтую дысцыпліну ў ліку нямногіх вучняў, і ў межах звязаных з ёю інтарэсаў упершыню даведаўся пра Статут Вялікага Княства Літоўскага. Забаронены на тэрыторыі царскай Расіі якраз у год нараджэння Багушэвіча, сусветна вядомы дакумент

даводзілася чытаць употайкі, каб не трапіць на вочы настаўнікам і кіраўніцтву.

Гімназіст не мог справіцца толькі з лацінай, па якой яму ўсё часцей выводзілася прыкрая адзінка. Нейкай бессэнсоўнай непатрэбшчынай уяўлялася мёртвая старажытная мова, аўтарытэт якой у яго пакаленні слабеў не па днях, а па гадзінах, ды і на дух не пераносіў настаўніка, такога ж безжыццёвага, як і прадмет. Начамаі завучваў канчаткі скланенняў, здзекуючыся з арганізма, — і ўсё роўна атрымоўваў дрэнныя адзнакі. За гэта даставалася і ад бацькі, які лічыў, што сын стараецца недастаткова, таму недацягвае да станоўчага выніку. Але ўпартага Францішка было не пераканаць: вучань лічыў непатрэбным жыць тое, што ўжо стагоддзі як незваротна адышло ў нябыт. Тым больш, калі ён трапляў у гушчар народнага жыцця, мёртвымі пачыналі ўяўляцца яму і гімназічныя руская і нават польская мовы: напрыклад, у атмасферы кірмашу, карчмы, вёскі яны або зусім не жылі, або былі так моцна пакалечаныя, што балюча было чуць. Паўсюль у іх краі, нягледзячы на афіцыйны рускі лад, гучала звонкая, мілагучная беларуская гаворка — у гімназіі ж ад яго патрабавалі лаціну!

Францішак скончыў вучэльную ў ліку чатырох найлепшых вучняў і радаваўся, уяўляючы, як будзе задаволены бацька: па чатырох прадметах у яго было «выдатна», па дванаццаці — «чацвёркі» і, праўда, яшчэ па двух — сараматныя «траякі». Акрылены хлопец ехаў дадому з набытымі з нагоды паспяховага заканчэння гімназіі і далейшых універсітэцкіх планаў томікамі Уладзіслава Сыракомлі і Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча для бацькавай хатняй бібліятэкі. Асабліва ўраджаў аўтар «Гапона» смеласцю гаварыць на ўвесь край жывым беларускім словам, якое, выключанае з такіх высокіх сфер грамадскага жыцця, як навука, адукацыя, рэлігія, культура, мастацтва, паўсюль парадаксальна квітнела.

А бацька быў шчаслівы тым, што сын, нарэшце, адвучыўся — пасля гадавога адпачынку з-за сутычак з настаўнікамі па той самай злэшчаснай лаціне. Калі маці аднеслася да гэтага гімназічнага правалу

па-жаночы мякка, з разуменнем дзіцяці і яго ганарлівага мужавага характару, які з часам пачынаў усё болей праяўляцца, то ніткі паміж Францішкам і бацькам моцна нацяліся і не раз пагражалі парвацца. Але і Казімір Багушэвіч усведамляў карані хваравітага нораву спадкаемцы: «сава не родзіць сакала, а такога ж чорта, як сама» — запалі яму ў галаву словы, кінутыя ахмістрыняй, якая дзівілася заўзятасці супрацьстаяння. Больш за ўсё бацька быў задаволены тым, што хлопец, нарэшце, пакідае Вільню, якая з кожным годам усё болей бурліла і хвалявалася. Трэба было паставіць на ногі кожнага з дзяцей, і гэтага, падобнага да яго наравістага аматара славянскіх моў, з якімі неабачліва хацеў звязаць далейшы лёс. Але слова старэйшага ў старасвецкай, з добрай татарскай за-кваскай, сям'і магло быць толькі апошнім, таму не атрымалася ў Францішка заняцца ўлюбёнымі мовамі: цвярозы бацькаў розум адчуваў панаванне натуральных ведаў, верыў, што за імі будучыня, і арыентаваў сына на дакладныя навукі. Дзеці павінны слухацца — такім быў сямейны закон, і хлопец мусіў маўкліва пагадзіцца, таму што яго задача — не падвесці, а ўмацаваць род і стаць апорай блізім.

Адразу пасля заканчэння Віленскай гімназіі Францішка прынялі на фізіка-матэматычны факультэт Пецяўбургскага ўніверсітэта. Студэнт пасяліўся на Васільеўскім востраве і кожны дзень блукаў у ваколіцах Ісакіеўскага сабора, уяўляючы, што зямля пад яго нагамі памятае крокі вялікіх Аляксандра Пушкіна і Івана Крылова. Неаднойчы па цэле хлопца разлівалася асалода ад судакранання з гістарычнай вялікасцю горада, і хацелася падобны бляск надаць радзіме.

Надзяліўшы нашчадка сродкамі для жыцця ў расійскай сталіцы, бацька спадзяваўся спаць без цяжкіх думак і чакаць толькі добрых навін. Але ўберагчы сына ад удзелу ў бунце не здолеў, таму што ў Пецяўбургу аказалася не менш беспакойна, чым у правінцыйнай Вільні. Распачаць навучанне хлопцу так і не ўдалося: студэнцкія віраванні ды юначая бравада зрабілі сваё — і ён без ваганняў далучыўся да

моладзевага руху, скіраваўшы ўвагу не да падручнікаў, а да падпольных выданняў ды паўстанцкіх брашур. Францішак падтрымаў пратэст супраць новых правілаў, якія сапраўды моцна абмяжоўвалі студэнцтва, але было ў тым і ледзьве ўлоўнае ўнутранае супраціўленне бацькавай волі: не хацелася грызці граніт дакладнай навукі, навязанай без увагі на ўласныя жаданні і памкненні. У ліку такіх жа амбіцыйных самаўпэўненых таварышаў новаспечаны студэнт адмовіўся прыняць свой матрыкул, добра ўсведамляючы пагрозу выключэння з навучальнай установы, — і адплата надкладна легла на іх усіх.

Ехаць дадому ні з чым няўдалама сыну было страшна, таму ён адважыўся на гэта не адразу і яшчэ некаторы час без мэты і без настрою бадзяўся з такімі ж, як сам, па паўночным горадзе. Штуршком да вяртання на Бацькаўшчыну стала смерць аўтарытэта студэнцтва Мікалая Дабралюбава — прапаведніка ідэалаў навукі і асветы, чалавечнасці, любові, братэрства і роўнасці. «Кепска будзе!» — у тую пецяўбургскую восень упершыню ў галаве Францішка пагражальна загучалі словы, сказаныя, паводле сямейнага падання, у хвіліны яго з'яўлення на свет бацькам. Цяпер у іх праўдзівасці хлопец не сумняваўся: як трымаць адказ перад роднымі, якія ўскладалі надзеі на паспяховага вучня і скіравалі ў вялікі горад не для таго, каб ён, бессэнсоўна выдаткаваўшы грошы, неўзабаве вярнуўся назад? Разам з таварышамі па няшчасці ён збіраўся «ісці ў народ», але дрыжэў ад думкі, што спачатку давядзецца паказацца на вочы бацьку.

І баяцца было чаго: скалануліся сцены кушыянскай сядзібы, калі на парог ступіў блудны сын, поўны зніштажальных віны, сораму і расчаравання ў даволі прадказальным для тых часоў павароце лёсу. Бацьку таксама разрывалі пачуцці: недзе ён ганарыўся вольналюбівым і, як з часам станавілася відаць, падобным да яго Францішкам, але не мог дараваць безнадзейна сапсаванай у самадзяржаўнай сістэме будучыні. Вядома, службыць у адміністрацыі саслоўю, прыніжанамаму царом «разборамі шляхты» і іншымі новаўвядзеннямі, не

хацелася, але як ім, людзям не надта багатым, яшчэ было выжываць у Расійскай імперыі?

Пакідаючы Кушляны, хлопец вёз з сабой цяжар на сэрцы, таму што так і не памірыўся з бацькам, хоць адчуваў і сваю правату: ці ж не ў сям’і яго навучылі мець гонар, дзейнічаць адпаведна сумленню, адстойваць свае правы ў грамадстве? Поўны болю, што не апраўдаў даверу, несамавіты студэнт падаўся далей ад роднага дому і знайшоў прытулак і працу ў маёнтку Доцішкі на Лідчыне, дзе пачаў вучыць мясцовых дзетак, стараючыся не ўзгадваць пра сваю паразу.

Настаўніцтва захапляла, хоць і было арганізавана недасканала: навучанне прадметам праходзіла на польскай мове, што становілася сапраўдным выпрабаваннем для дзяцей. Сама палышчызна давалася ім цяжка, нягледзячы на блізкасць да распаўсюджаных на Бацькаўшчыне мясцовых гаворак. Малыя, расчараваныя заглыбленнем у чужародную для іх моўную стыхію, якая існавала побач нібы сама па сабе, адарваная ад праўдзівай глебы, нярэдка кідалі школу. Так сыны інстытутыўна захоўвалі вернасць бацькам, выбіраючы паўтарыць іх лёсы: у сялян вучэнне звязвалася з адлучэннем ад традыцыйнай працы з зямлёй і ўяўлялася чымсьці за межамі правільнага. Разам з тым так у закінутай Богам глыбінцы імперыі адстойвала сябе, шукала дарогі, прасіла месца і нешта іншае, натуральнае, спадчыннае, што стагоддзямі існавала на доле жыцця, — так патрабавала ўвагі, хацела быць пачутай жывая беларуская гаворка.

Сувязей з малой радзімай Францішак не парываў, а, наадварот, знайшоў нагоду прыязджаць: наведваў таварыства Піянтковічаў. Яго члены збіраліся тут па пятніцах абмяркоўваць «Мужыцкую праўду» ды наладжваць «хаджэнне ў народ»: несці асвету сялянству, рыхтаваць яго да грамадскіх зменаў, што ўяўляліся маладым шляхціцам хуткімі і немінучымі. Тут, на малой радзіме, стоячы на камені на Жупранскім рынку, Францішак Багушэвіч раздаваў землякам нумары газеты

Яські-гаспадара з-пад Вільні і тлумачыў напісанае ў ёй:

— Вашы рукі створаны не толькі для сахі! Вашы дзеці могуць вучыцца ў школах і зарабляць на хлеб галовамі, якія не менш разумныя за панскія, а толькі ў іх яшчэ не трапіла кропля ведаў! Досыць спадзявацца на ўрад! Многа свабоды вы зведалі ад маніфесту? Цар толькі дае абяцанкі і не думае зрабіць вам палёгкі. Каму з вас удасца выкупіць, вядома, заплаціўшы ўтрыдорага, землі ў прыгоннікаў? Не, досыць цярпець на Бацькаўшчыне чужынцаў, трэба адваёўваць у іх край і самім ладзіць гаспадарку, усталёўваць законы паводле сваёй Праўды!

Спачатку мужыкі глядзелі на яго нямымі і пераважна абыхавымі вачыма, даўно знявераныя і абяцаннямі, і ўгаворамі, ды больш звыклыя да пераканаўчых нагаек царскіх казакаў. Але паволі людскія твары пачыналі святлець і запальвацца жаданнем зменаў і адчуваннем сваёй сілы, што ў атмасферы забароны такіх выступленняў толькі надавала імпульту маладому падбухторшчыку.

Калі Францішак уткнуўся ў знаёмы з маленства, суровы, жорсткі позірк, адчуў, што цяпер гэтыя вочы глядзелі іначай: нязвыкла лагодна, добразычліва і, як яму падалося, мелі павалоку вільгаці. Бацька ўжо хвілін з дзесяць з цікавасцю слухаў прамоўцу, а цяпер рухаўся да каменя, асцярожна рассоўваючы людзей, магутны і, як у дзяцінстве, непрадказальны. Сын на момант нават застыў, спужаны нечаканай сустрэчай, і зноў адчуў сябе ці то малым хлопчыкам, ці то выключаным з універсітэта няўдачнікам, залежным ад усемага гутнага патрыярха.

Падышоўшы, бацька працягнуў руку, каб зняць Францішка з каменнай трыбуны, і ціха сказаў:

— Хадзем, сыне!

Паўстанне канчаткова іх прымірыла: старэйшы адчуў і правату маладога, і яго сілу, якая з гадамі, як расплаўлены метал, уваходзячы ў патрэбную форму, цвярдзела. Чарговы грамадскі ўсплёск пакутлівага стагоддзя, у які лепшыя прадстаўнікі беларускай шляхты скіравалі свае матэрыяльныя і разумовыя сілы, каб скінуць

прыгонніцтва і самадзяржаўе, здарыўся зарана. Яго вынік прадвызначыла няспеласць вялікай сялянскай масы, натуральная пры псіхічнай затузанасці і духоўным амярцвенні людзей, што цягнулася ў краі ўжо болей чым паўстагоддзя. На працягу гэтага часу, знешне спакойна-мёртвага, у чалавечых сэрцах шмат што адбывалася, таму ўжо ў другі раз грамадства, як жалезная спружына, нацялася — і канвульсійна выпрасталася. Цудоўныя гады — надзеі і смеласці, прагі добра і святла, калі магутнасць мараў і жаданняў была мацнейшая за страх і бязвер’е,— змяняліся гадамі жахлівымі — адчаю і смуты, падзення ў

апраметную без надзеі на вяртанне, калі наперадзе чакалі толькі цемра і катаванне. Як памяць пра вялікую ідэю і ў пратэст мерапрыемствам па «абрусенні», якія зноў пачалі праводзіцца на радзіме, пасля паўстання Францішак з бацькам і сялянамі за адну ноч пабудавалі ў Кушлянскай сядзібе каплічку.

Усе сям’я Багушэвічаў — бацька, чацвёрэ сыноў і дачка — прынялі ўдзел у спробе народа спыніць панаванне чужынца на радзіме. Усе яны яшчэ доўга загойвалі раны: лячыў параненую нагу выратаваны селянінам Францішак, хаваючыся ў адной гасціннай шляхецкай сям’і, год

сядзелі ў Віленскай турме разам з бацькам брат Апалінарыі і сястра Ганна, вымушаны быў пакінуць Бацькаўшчыну Вальяр'ян. З Боскай дапамогай сям'я пазбегла страты маёнтка, абышоўшыся штрафам за садзеянне «злачынцам». Многім шляхціцам у бітве з самадзяржаўнай уладай пашанцавала меней: яны былі пазбаўлены маёмасці, пакутавалі ў халоднай Сібіры ці Якуціі. Душэўным ранам, атрыманым мужнымі людзьмі ў тыя незабыўныя гады, ніколі не суджана было загінуць. Лепшыя палілі гарачай крывёй тутэйшую зямлю, якая яшчэ доўга будзе стагнаць і плакаць, сумуючы па прыгожых і неверагодна свабодных сынах, разам з якімі памірала не проста мара пра сваю дзяржаву, а сама ідэя чалавекалюбства і свабоды.

Ўсё злягло, зіма гарцуе
На спустэлым полі,
Шуму іх ніхто не чуе,
Плачуць сосны з болю!..
Плачце, родныя, няўцешна,
Плачце на ўсе грудзі!
Мо абудзіце памершых
І радасней будзе...

Імя Францішка-Бенядзікта Багушэвіча не было названа ні на адным з масавых допытаў, якія пранесліся па Беларусі пасля паўстання. Планіда берагла хлопца для ўвасаблення ў жыццё іншых, яшчэ няясных, слабых і няспелых, цёмных у ранняй пасляпаўстанцкай рэчаіснасці сэнсаў. А пакуль што ён знаходзіўся ў палоне кону і таго бацькавага неабачліва кінутага «кепска будзе», якое ад гэтага часу стане гучаць у яго галаве ў момант кожнай жыццёвай няўдачы. Ён пакутаваў ад пацучця віны за тых, што загінулі, што будуць губіць здароўе на расійскіх рудніках, што воляй неміласэрнага лёсу страцілі ўсё, уступіўшы ў няроўную барацьбу. Малады чалавек без ваганняў здаў у музей старажытнасцей у Вільні метэарыт — рэчыўнае ўвасабленне ўласнай абранасці — і расставіў з рамантычным юначым уяўленнем пра прысутнасць у сваім лёсе місіі. Францішак цяпер быў упэўнены, што касмічны госць аказаўся толькі нябесным папярэджаннем будучага ліха і марнасці ўсіх спроб павярнуць свет да лепшага.

Але ўсеагульная параза і расчараванне пасля ўдзелу ва ўзброеным выступленні не спынілі духоўных пошукаў Багушэвіча. Аказалася, што Праўды не дашукацца, — і гэта яшчэ болей прымушала разбірацца: як створаны свет? па якіх прынцыпах жыве? Жандары і іх упартыя росшукі давялі амаль кожнай шляхецкай сям'і абяздоленага краю, што свет стаіць на царскім законе, але сам гэты закон уяўляў сабой нешта супрацьлеглае жыццю. У велікакняскія часы Праўду рэгуляваў Статут — дакумент, які ўвасабляў спалучэнне звычайнага закону і закону дзяржаўнага, сцвярджаючы нікім нябачную, але справядлівую ўсёвядушчую сілу. Цяпер у Расійскай імперыі пісаны яе кірылічнымі літарамі закон паўсюль бессаромна падрываў усталяваны прашчुरамі закон спаконвечны. Францішка зноў, упершыню пасля заканчэння Віленскай гімназіі, зацікавіла права, і, урэшце, ён намацаў далейшы шлях — Нежынскі юрыдычны ліцэй.

Напярэдадні ад'езду з Бацькаўшчыны хлопец прачнуўся рана і адчуў, што неверагодна ўзрушаны, бо перад абуджэннем бачыў сябе ў незвычайным сне. У памяці засталася толькі як плыў на зробленым з дрэва вялікім старажытным караблі з высокімі бартамі па бяскрайняй вадзе, а за штурвалам стаяў бацька. Францішак прачнуўся на ўпэўненай ноце намеру: ён сядзе ў свой карабель жыццёвага падарожжа, ён абяцае крэўным трымацца за барты моцна, старацца ўсімі сіламі, каб болей не падвесці продка, які на гэты раз без адзінага слова прызначэння блаславіў сынаў выбар — вывучаць заканадаўства. Маладому чалавеку было небяспечна заставацца ў краі, дзе жанчыны дагэтуль не паздымалі з галоўнай жалобных чорных шалёў. Мяцежніку, якога — не без шчодрой бацькавай рукі — не зачепіла рука мураўёўскіх жандараў, трэба жыць далей.

II

Тры доўгія дні Францішак ехаў паштовым вазком ва Украіну, а ў кішэні трэслася хусцінка з кушыянскай зямлёй, узятая ў

якасці абярэгу не толькі ад хваробаў, але і ад тугі па радзіме. Так параіў Ян Карловіч, з якім малады чалавек пазнаёміўся яшчэ ў гімназічныя гады і з таго часу падтрымліваў сувязь. Цяпер гэтая годная асоба праявіла сябе ў якасці зычлівага мецэната: дзякуючы яго падтрымцы ў жыцці хлопца з'явілася надзея на змены да лепшага і пачаўся новы этап.

Чужына сустрэла прыгожымі стэпамі, якія сваімі неагляднымі абшарамі і іх валадарамі-вятрамі ўражвалі Багушэвіча, як і ўсіх прызвычаных да стрыманага лясістага ландшафту беларусаў. У невялікім утульным Нежыне хлопец з асалодай угрызаўся ў заканадаўства, задавальваючы сваю прагу навукі, якую ў апошнія гады даводзілася стрымліваць. Глыбей пазнаёміўшыся са Статутам Вялікага Княства Літоўскага, студэнт быў прыемна ўражаны дасканаласцю прававой сістэмы, якая некалі панавала на яго гістарычнай радзіме: старадаўні закон служыў чалавеку, абараняў яго, а не вёў да злачынства, як гэта рабіў цяпер закон царскі, самадзяржаўны. Неверагодна здзіўляла і сама мова статута, што аказалася надзіва падобнай да той, на якой гаворыць увесь просты люд на роднай Віленшчыне, на ўсёй Францішкавай Белай Русі.

У далечыні ад Бацькаўшчыны часта было няпроста: матэрыяльнай падтрымкі з дому асабліва не было: адкуль ёй узяцца, калі ўсё назапашанае пайшло на тое, каб адкупіцца ад абвінавачванняў і турмы? Ды і не адчуваў хлопец права на сямейныя грошы пасля таго няўдзячнага ў адносінах да крэўных заўчаснага вяртання з пецябургскай вучобы. Няўдалому студэнту было ўсё яшчэ сорамна перад дагэтуль вялікім і магутным у яго ўяўленні бацькам, але адгукаліся ў ім і свая ўласная Праўда, і правата, і патрэба захавання вернасці сабе. Францішак не быў кінуты сям'ёй на адзіноту і безграшоўе, таму што ў Нежыне лекарам працаваў матчын брат, з якім яны цяпер вадзілі сяброўства. Але абцяжарваць сабой сваякоў было б непрыстойна, таму з імпэтам пачаў займацца прыватным выкладаннем і нават знайшоў работу з высокай аплатай. Вопыт настаўніцтва

аслужыў добрую службу: ліцэіст добра ведаў сваю справу і заўсёды выконваў яе з задавальненнем. Чатыры гады стараннага навучання прабеглі імгненна, і на працягу іх бацькі атрымоўвалі з Нежына толькі добрыя навіны пра сынавы поспехі і далейшыя планы.

Атрыманне дыплама дазволіла Багушэвічу тут жа, ва Украіне, уладкавацца на працу. Малады чалавек старанна падыходзіў да спраў, паколькі на чужыне ў кар'еры, апроч сябе, спадзявацца не было на каго. Ён аказаўся даволі няўрымслівым, таму з земскай службы ў Чарнігаве хутка перайшоў у губернскую ўправу, але і сваім новым месцам не цалкам быў задаволены. Шляхціцу хацелася прыносіць сапраўдную карысць людзям, а не бясконца перакладаць паперы ў якасці канцылярскага чыноўніка, забяспечваючы нудную працу бюракратычнай машыны. Таму неўзабаве і пасаду губернскага сакратара ў чарговы раз рашуча змяніў, пайшоўшы выконваць абавязкі судовага следчага ў Чарнігаўскай палаце крымінальнага і грамадзянскага суда. Толькі тут ён наблізіўся да свядома абранага юрыдычнага профілю: новая работа надзяліла асаблівай адказнасцю — дала права весці следствы і выносіць прысуды.

Адным Чарнігавам жыццёвае падарожжа Францішка не абмежавалася: давялося паездзіць па Украіне і за яе межамі, дысцыплінаванасцю зарабляючы павагу і аўтарытэт у прафесійным коле. Адмаўляцца ад якой бы там ні было працы сумленнаму службоўцу з паўночна-заходняга краю не выпадала, таму ў жыццяпісе з'явіліся і Гразавец, і Барзна, і Канатоп. Чалавечнасць, абвостранае пачуццё справядлівасці, неўласцівыя, калі глядзець агулам, чынавенству, паўсюль цягнуты да судовага следчага простых людзей, якія звярталіся па дапамогу.

З часам ён атрымаў чаканы чын каляжскага асэсара — доказ не толькі сацыяльнай вагі, але і правільнасці абранага некалі ў нялёгкія дні пасляпаўстанчай рэакцыі шляху. Багушэвіч упершыню адчуў сябе вартым нашчадкам свайго роду і злавіў сябе на думцы, што цяпер яму не

ВІКТОРЫЯ КАЗЛОВІЧ

Казачнае святло

Вершы

Казловіч Вікторыя нарадзілася 30 жніўня 2002 года ў вёсцы Малеч Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Студэнтка чацвёртага курса Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. С. Пушкіна. Дыпламант Рэспубліканскага конкурсу літаратурнай творчасці студэнтаў ВНУ «Аўтограф».

Птушка

Пасылаю у нябёсы
Птушку, што ўва мне живе.
Хай расчэша сонцу косы
Ды вясклу закрэне.

Хай ляціць вышэй, да зорак,
Стане хай адною з іх
І пральецца над прасторам,
Зачаруе ўсіх.

Ляціць птушка ў хмарнай плыні,
Але хмары не з дажджом.
Хай у іх ўвесь смутак згіне,
Стане казачным святлом.

Жнівень

Ціхія гукі, мяккія крокі,
Золатам ззяюць палі.
Пылам пакрытыя сцежкі-дарогі
Дрэмлюць ў чаканні зары.

Жнівень збірае ціхія промні,
Дзіўныя пахі да іх дадае.
Хоча букетам гэтым чароўным
Ён адарыць цябе і мяне.

Хай птушкі вечна будуць сніць блакіт,
І на траве хай будуць росы, а не слёзы...
І памяць не адыдзе у нябыт,

І страх уласны мужна пераможам!

ЮЛІЯ МАКАРЭВІЧ

Туманныя сілуэты

Мініяцюры

Макарэвіч Юлія нарадзілася 13 ліпеня 1999 года ў Мінску. Скончыла Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт, магістратуру і цяпер працуе на кафедры замежнай літаратуры. Лаўрэат конкурсу маладых літаратараў Саюзнай дзяржавы «Мост дружбы». Жыве ў Мінску.

Нараджэнне

Апошнія яркія ўсплёскі агню ўсё радзей з'яўляліся на пацямным небе і канчаткова саступілі месца халаднаватай чэрвеньскай ночы. Рэзкія цені мінакоў растварыліся ў цёмна-ліловых вулачках, і толькі пад адзінокім ліхтаром паўстала невысокая фігура з ідэальнай постаццю. Яна пастаяла трохі і растварылася. Вакол было ціха, нібы ўсё замёрла ў чаканні чагосьці пакуль невядомага.

Адлюстраваная ў каламутным люстэрку іскра затрымалася ў змрочным пакоі на паддашку. Скрозь расчыненую фортку лёгкі вецер даносіў рэзкі пах, які бывае толькі пасля спякотнага летняга дня.

У пакойчыку змясціліся старэнькі інструмент і музыкант, які толькі адзначыў дваццацігоддзе. Лак на фартэпіяна даўно страціў свой бляск і амаль сцёрся, адкры-

ваючы безабароннае дрэва святлу пыльнай лямпы. Чалавек смела апусціўся на пашарпаннае крэсла і паклаў рукі ў знаёмую пазіцыю.

Бледныя пальцы перабралі клавішы, і ўвесь пакой напоўніўся яркімі гукамі. Акорды хутка змяняліся. Чалавек за інструментам упэўнена працягваў пачатую мелодыю, якая перацякала з партыі правай рукі ў партыю левай і назад. Паток нот упарта ператвараўся ў шторм з шаснаццаціх і восьмых, дзе пальцы музыканта, здавалася, асуджаныя на паразу. Але ён упарта змагаўся з гэтай стыхіяй. Інструмент стаяў нерухома, старанна не заўважаючы паядынку. Пацёртая паверхня не здрыганулася.

Быццам заклінаючы алебастрыны акіян, чалавек хістаўся з боку ў бок. У чорнай пасме, якая ўпала на вочы, мільгануў серабрысты валасок. На мармуровым твары прарэзалася маршчынка і тут жа знікла. Матава-белую скуру паступова пакідала

вільгаць, і правільныя рысы твару зрабіліся рэзкімі і нездаровымі.

Нарэшце, шторм змірыўся і дазволіў яго вытанчаным рукам заваяваць сябе. Стомленыя пальцы пяшчотна дакраналіся да чорных і белых клавіш, імкнуліся ператварыцца з імі ў адно цэлае, ігнаруючы законы Сусвету, быццам гэтая музыка была для іх усім светам. Музыкант закалыхваў малочна-белую роўнядзь. З кожным новым гукам некалі старанна ўкладзеныя валасы становіліся ўсё святлейшымі, а на тонкіх руках з'яўляліся блакітныя цені.

Мелодыя абарвалася, калі боль у яго суставах стаў нясцерпным. Ён устаў і павольна вывеў маршчыністай рукой у сшытку апошнюю ноту, сажмурыўся, узіраючыся ў пацёрты аркуш. Сэрца прапусціла некалькі глухіх удараў, а напружанае дыханне запоўніла ўсю прастору. Паветра было цяжкое і нагадвала аб дробным начным дажджу, і дыхаць становілася складана. Стары сшытак упаў на падлогу і рассыпаўся на жгаўцельныя старонкі.

За акном было спакойна і сонна. У цьмяным шкле адбіўся першы пяшчотны агеньчык. Пад дахам пачуўся меладычны перазвон птушак, якія прагнуліся, а ў небе засінеў світанак. Непатушаная лямпа асвятляла маленькі пакой, дзе толькі што нарадзілася найвялікшая мелодыя.

Цішыня

Калі Валянціна страціла голас, стаў яў жнівень, кароткія ліўні зрэдку змянялі спёку. Жыць можна і без голасу. Так ёй учора сказала Ядвіга, спачувальна пляскаючы па плячы. Яе словы выклікалі нервовую ўсмешку, бо мецца-сапрана Ядвігі засталося пры ёй. Валянціна паспешліва ківала, абы больш не чапалі яе сваім ілжывым спачуваннем. «Неабавязкова ж спаваць», — казалі яны, і з кожнай секундай ручай раздражнення паскараўся, паступова ператвараўся ў бурную раку, якая разлівалася па цэле Валянціны. Усе гэтыя людзі, што шэпчуць або маўчаць, пераконвалі, быццам, страціўшы голас, яна набыла

новыя магчымасці. Свет вялікі, і дарог у ім — не злічыць.

Мала хто з іх адчуваў, якое непераадольнае захапленне нараджаецца ў душы, калі паддаецца прыёму, які ніяк не ўдаваўся, а нота гучыць ярчэй, чым год таму. Гэтая радасць быццам падымала яе на неаглядную вышыню. Цяпер яна сама з цяжкасцю магла ўявіць, што рабіла нешта падобнае. У думках увесь час круціліся сур'ёзныя і мудрагелістыя словы лекара. Бестурботныя калегі, якія бадзёра спявалі ў калідорах і нават на вуліцы, выклікалі ціхую лютасць, якая збіралася гарачым камяком у грудзях. Усё часцей Валянціна запывтвала ў сябе, чаму гэта адбылося з ёй.

Дома ўжо звыкла пахла завялымі кветкамі. Кожны дзень пачынаўся цьмяна і несамавіта, як пачынаецца позняя восень. Часам Валянціна слухала птушак, якія шумна праляталі ля яе акна, але часцей у іх гучных трэлях ёй чуўся здзек, і яна хутка закрывала ўсе форткі, каб меладычныя пералівы не выклікалі тупы галаўны боль.

Голас не вяртаўся. Назапашаныя грошы раставалі, а паляпшэння не наступала. Яна тужліва разважала пра тое, што ёй патрэбна праца, і зрывала ўлёткі з вакансіямі. Калі Ядвіга ўзнікла на парозе яе дома і асцярожна прапанавала працу ў тэатры, Валянціна пагадзілася. Прынамсі, яна будзе чуць музыку, а не вар'яцець ад цікання гадзінніка. Кожная прафесія паважаная, а праца ў тэатры, любая, лепш, чым тыя змрочныя карціны, што малявала ёй фантазія.

Валянціна са шчаслівым тварам перабірала футры і курткі, пры гэтым у думках звыкла выконвала сваю партыю. Яна адчувала, што ўсё яшчэ кожны дзень выходзіць на сцэну — хай саліравала толькі ў гардэробнай. Часам да яе забягала Ядвіга — дзялілася падаранымі кветкамі або заключала яе ў цёплыя абдымкі з пахам магноліі. Валянціна не хацела адчуваць зайздрасць, але кожны раз, калі ўспамінала пра тое, што зусім нядаўна ў яе жыцці было нешта акрамя шэрагаў верхняга адзення, яе кідала ў жар.

Пасля таго як абцасікі Ядвігі ўсё цішэй удараліся аб мармуровую падлогу, усмеш-

ка расставала, і Валянціна зноў павольна крочыла ў маўклівую восень. Часам ёй здавалася, што жыццё ані не змянілася: тыя ж кветкі, калідоры і тэатр, але кожны раз, калі ёй даводзілася зварочваць у гардэроб, яна ўспамінала пра тое, што здарылася. А зімой зрабілася зусім невыносна: людзей стала больш, і Валянціна з жахам усвядоміла, што цяпер яе зусім не заўважаюць. Ілюзія ранейшага жыцця патрэскалася, і Валянціна больш не адчувала сябе на сваім месцы. Яна не магла супакоіцца нават дома, ёй увесь час здавалася, што старонкі з нотамі асуджальна назіраюць за яе імклівай паразай.

Увесь свет акунуўся ў святочныя крыкі і смех, бруд схваўся за асляпляючымі гурбамі. Валянціна ўзбівала наскон боціка снег і ўдыхала водар яловых галінак. Яна часцяком успамінала пра тое, як у дзяцінстве мроіла высокімі заламі тэатра і пра дурное жаданне з'есці марозіва на вуліцы падчас сапраўднай завеі. Сумна падумала, што цяпер яна можа з'есці колькі заўгодна марозіва.

Адным нязвыкла цёплым лютаўскім вечарам Ядвіга прынесла ёй кацяня з падраным вухам, дрыжачага ці то ад холаду, ці то ад страху. Да канца месяца кацяня адужала і ўжо смела даследавала ўсе куты невялікай кватэры, даверху запоўненай дыпламамі і трафеемі, а Валянціна зразумела, што ёй стала лягчэй. Яна схадзіла ў тэатр на прэм'еру Ядвігі і адчула толькі цёплую радасць за сяброўку.

У сакавіку чорнае кацяня зачэпіла адну са шкляных узнагародных статуэтак, і Валянціна, змятаючы аскепкі, вырашыла: калі ёй не наканавана больш спяваць на сцэне, то яна павінна пастарацца сабе іншы занятак. Спачатку яна нават пашкадавала аб звальненні з тэатра. Варта было ёй заявіць Ядвізе пра гэта, як тая шчыра ўсміхнулася і мякка сказала, што тое даўно павінна было адбыцца. Познім вечарам, калі Валянціна вярталася дадому, то звярнула ўвагу на чарговую аб'яву. Тэрмінова патрабаваўся выкладчык. Хай не спеваў, а ігры на фартэпіяна, але гэты самотны кавалак паперы быццам распаліў цёплы агеньчык у яе грудзях. Праз тыдзень

Валянціна сядзела побач з вучнем і цярпліва папраўляла яго пальцы на клавішах. Насценны гадзіннік у душным пакоі адлічваў звыклы рытм. Яна адарвалася ад працы зусім ненадоўга, каб расчыніць акно. І ў гэты момант Валянціне здалося, што так да яе вяртаецца голас. З кожнай вывучанай нотай яна сама быццам спявала гучней і мацней. Бачныя толькі ёй сцены паваліліся, і яна з асалодай удыхнула новае паветра. За адным вучнем з'явіўся другі, і неўзабаве да яе голасу далучыўся цэлы хор.

Яе апошняя казка

Над шэрымі дахамі горада поўз мерны стук клавіш друкарскай машынкі, пасля ён згубіўся сярод транспартнага шуму і халоднага марскога паветра. Паміж старым катэджам удавы і новай сядзібай вялікай сям'і размясціўся маленечкі і маляўнічы, быццам цацачны, дамок. Тут з раніцы да ночы стукала «гэтая пякельная машына», як яе называла панурая ўдава. «Калі ж гэта скончыцца?» — «мякка» дадала гаспадыня сядзібы. Агата друкавала нават на Каляды, да вялікага раздражнення сваіх суседзяў, на якое яна не звяртала ўвагі. «Зусім аглухла яна, ці што?» — нерваваліся мінакі.

Надышоў дзень — і машынка змоўкла. Мільёны сняжынак апусціліся на зямлю, калі Агата пазбірала ўсе свае запісы і вырашыла нешта з імі зрабіць, як часта раіў ёй змрочны мужчына з дома каля мора. Нішто больш не адрывала вялікую сям'ю ад вясёлых святаў, а ўдава нарэшце магла атрымаць асалоду ад чытання ў сваім садку каля дома. Бясшумнымі былі і наступныя Каляды, і многія пасля іх. У горадзе казалі, што, «відаць, дзяўчынка з'ехала куды» або «занялася сапраўднай справай».

Яе домік паступова губляў свой колер і цяпер зусім не адрозніваўся ад будынкаў праз дарогу.

АЛЕСЬ КАЖАДУБ

Кошкі Стамбула

Апавяданне

Кажадуб Алесь (Аляксандр) нарадзіўся 27 верасня 1952 года ў Ганцавічах. Скончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Вышэйшыя літаратурныя курсы ў Маскве. Аўтар кніг прозы «Гарадок» (1980), «Размова» (1985), «Лесавік» (1987), «Дарога на замчышча» (1990), «Святы калодзеж» (1994), «Полет в прошлое» (2005), «Русь и Литва» (2011) і іншых. З 1990 года жыве ў Маскве.

1

Юбілей я вырашыў адзначыць у Стамбуле.

Як гаварылі ў ранейшыя часы, міжнародныя абставіны былі складаныя, і я сказаў сабе: «Трэба ехаць у Стамбул. А раптам у ім штосьці засталася ад Канстанцінопаля?»

Асабіста для мяне пытанне аб Канстанцінополі мела вялікае значэнне. Яшчэ ў дзявятым класе сярэдняй школы, а гэта больш за паўстагоддзя таму, я пачаў пісаць гістарычны раман «Анты». Галоўным героем яго быў князь племені антаў Мезамір. Гэты персанаж быў зафіксаваны ў старажытных візантыйскіх хроніках. Анты, як і іншыя плямёны варвараў, ваявалі з Візантыяй, імкнучыся калі і не перамагчы яе, дык хаця б увайсці ў лік васалаў. Як я здагадаўся, жаданне зрабіцца паўнапраўнымі падданымі імперыі было ці не

галоўнай мэтай усіх варвараў, і няважна, якой імперыі — Рымскай, Усходне-Рымскай ці Асманскай. Пра Расійскую імперыю гаварыць не будзем, памяць пра яе яшчэ не знікла бяследна.

Я лёгка напісаў пра бітвы антаў з іншымі варварамі за права быць першымі ў прычарнаморскім Стэпе. Для апісання гэтых бітваў мне хапала паэмы Блока «Скіфы» і іншых гістарычных раманаў, напрыклад, «Каля Понта Эўксінскага» Палупуднева. «Летит, летит степная кобылица и мнёт ковыль». Не мае значэння, што гэтага кавылю я ў вочы не бачыў. Мяне цалкам задавальнялі лугавыя травы ў нашым Наваградку. Тым больш, акрамя траваў у гэтым гарадку былі рэшткі старажытнага замка, пабудаванага, па легендах, Міндоўгам, першым каралём Вялікага княства Літоўскага. Ды і Адам Міцкевіч тут нарадзіўся і вырас. Падмурак для напісання гістарычнага рамана ў жыхара Навагрудка быў трывалы.

Не вагаючыся, я напісаў першую палову рамана, пакуль лёс не прывёў Мезаміра на вуліцы Канстанцінопаля. А абысці гэтыя вуліцы анці князь ніяк не мог: яго ўзялі на службу ў войска базілеўса. Так, я ўжо ведаў, што калі ты не гінуў у бітвах з імператарскім войскам, дык непазбежна станавіўся пад харугвы гэтага самага войска. Толькі там цябе чакалі слава, ушанаванні, прыгожая жонка, ну і золата. Неяк так склалася ў гісторыі чалавецтва, што без золата не здолела абыходзіцца ніводная з імперый. Яго не ўдалося адмяніць нават Карлу Марксу, а ўжо які быў здольны эканаміст.

Мезамір ступіў на брукаванку вуліц Канстанцінопаля — і мая рука спынілася. Я не ведаў, як гэтыя вуліцы выглядалі. Што за людзі сноўдалі па іх. Якія дамы на іх стаялі. А недзе там, на выспе, узвышаўся палац базілеўса, і я таксама пра яго нічога не ведаў.

— У Канстанцінопаль не хочаш з'ездзіць? — прапанаваў свайму аднакласніку Саньку Сварцэвічу.

З ім я абмяркоўваў задуму рамана «Анты», зрэшты, як і іншых раманаў, якія павінны былі быць напісанымі.

— У Канстанцінопаль? — пачухаў патыліцу Саня. — Я ў Гродна збіраюся. Кажуць, там у запарку тыгр з'явіўся.

Тыгр мог быць упрыгажэннем любога запарка, нават стамбульскага.

— Разам паедзем, — сказаў я. — Тым больш, нам з табой трэба ў абласны ваенкамат зайсці.

У ваенкамаце нас чакала накіраванне на паступленне пасля дзясятага класа ў вайсковыя інстытуты: мяне ў палітычны, Саню ў авіяцыйны.

— А я ўжо не хачу ў авіяцыйнае вучылішча, — сказаў Саня. — Па вачах не праходжу.

— І ў мяне левае вуха дрэнна чуе, — згадзіўся я. — Можам не хадзіць у ваенкамат.

Лёс рамана «Анты» быў вырашаны. Я яго адклаў да лепшых часоў. «Раптам дзевяццата пабываць у Канстанцінополі, і я напішу не толькі пра вуліцы сусветнай сталіцы, але і пра Басфор з Дарданеламі, — вырашыў я. — Усё жыццё наперадзе».

І вось прайшло больш за пяцьдзясят гадоў. Як кажуць, «іных уж нет, а те дале-че». Саня памёр на начной вуліцы Хайфы. Ехаў ва ўніверсам, дзе працаваў палацёрам, і не даехаў. Было яму ўсяго шэсцьдзят...

А я на свой сямідзесяцігадовы юбілей выправіўся ў Стамбул. І не адзін — з жонкай і сынам Ягорам.

2

Сын зняў нам апартаменты ў раёне Галаты. Так называлася круглая вежа, што захавалася якраз з часоў Канстанцінопаля. Насамрэч гэты раён Стамбула насіў назву Бейаглу, але мне больш падабалася слова Галата. Калісьці вежа была маяком, затым генуэзцы ўзвялі вакол яе мураваныя сцены, зрабіўшы Галату арыентарам для мараплаўцаў і гандляроў. У іх яна звалася Божай вежаю.

— Тут самая вядомая пешаходная вуліца Стамбула Істыкляль, — сказаў Ягор. — Можна гуляць зранку да ночы.

— Славуты раён Пера, — кінула жонка. — Менавіта сюды Булгакаў у «Бегу» выправіў сваю гераіню на панэль.

«Булгакаў у Стамбуле не быў, — падумаў я, — а пра раён ведаў. На ўвесь свет прагрымела Пера!»

— Стамбул увогуле сусветны горад, — паціснуў плячыма сын. — Некаторыя сюды штогод прыязджаюць.

— Пагуляць? — спытаўся я.

— Паглядзець на выдатныя мясціны горада, — паставіў мяне на месца сын. — Пра Айя-Сафію чуў?

Так, у Святой Сафіі марыў пабываць кожны хрысціянін, тым больш праваслаўны.

— Яна ў нашай частцы горада? — пацікавіўся я.

— Не, на тым баку Залатога Рога. Але абедзве гэтыя часткі Стамбула — Еўропа, а тое, што за Басфорам, — Азія.

«Адзіны горад на свеце, які адначасова знаходзіцца і ў Еўропе, і ў Азіі, — падумаў я. — Кім сябе лічаць мясцовыя жыхары?»

АЛЯКСАНДР БЫКАЎ

Дарогі, сустрэчы

Вершы

Быкаў Аляксандр нарадзіўся 7 верасня 1954 года ў Барысаве. Скончыў факультэт журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Працаваў на розных пасадах у рэгіянальным друку (шматтыражная газета «Трыбуна» завода БАТЭ, Барысаўская аб'яднаная газета «Адзінства», газета Мядзельскага раёна «Нарачанская зара»). Аўтар паэтычных зборнікаў: «Кветка папараць», «Пад небам бусліным», «Главные слова», «За межы круга», «І тым не менш», «Барысаўскі тракт», «Дні гаючага лета», кнігі гумару «Пегас на сотках» і кнігі прозы «Бабуліны макі». Лаўрэат Рэспубліканскай літаратурнай прэміі «Залаты Купідон» і Мінскай абласной прэміі ў галіне літаратуры. Жыве ў горадзе Мядзел Мінскай вобласці.

У жнівеньскі вечар

Нешта сонца пайшло ўразнос,
Бы пакрыўдзілі яго нечым.
Прахалоды ізноў не прынёс
Гэты жнівеньскі ціхі вечар.

Толькі ўсё на кругі свая
Хутка верне восень дажджамі.
І закроемся мы спакваля
Парасонамі і плашчамі.

Сумна ляжа на дол лісцё,
Туманы наляцяць і слота.
Пакуль сонца — датуль жыццё.
Пакуль сонца — неадзінота!

Шукаем ісціну

Шукаем мы ісціну, робім высновы.
Хістаемся часам ад краю да краю.
А лета другая пайшла ўжо палова,
А лета, як боская свечка, згарае.

Шчэ ноч не сцюдзёная. Падаюць знічкі.
І лес, як і летась, дарамі ён поўны.
Ды нешта зарана ўжо сохнуць лісічкі,
І з неба глядзіць падазрона так поўня.

І колькі ж вучылі: не трэба на потым,
Зрабіць ўсё адразу прасілі нас слёзна.
А мы зачыняем душу, як вароты,
Калі надвячорак і ў гасці ўжо позна.

НАТАЛЛЯ КАНСТАНЦІНАВА

Новы сусвет

Казкі

Канстанцінава Наталля нарадзілася 16 ліпеня 1972 года ў Мінску. Скончыла факультэт журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Працуе ў часопісе «Образование Минщины». Творы друкаваліся ў часопісах «Малодосць», «Полымя», «Нёман», «Новая Няміга літаратурная», «Белая Вежа», «Метаформозы», у газеце «Літаратура і мастацтва», калектыўным зборніку «Скажы, што кахаю...» і міжнародным зборніку «Ніць» Еўразійскай творчай гільдыі (Лондан). Лаўрэат конкурсу вострасюжэтнага апавядання Саюза пісьменнікаў Беларусі (2022), аўтар зборніка вострасюжэтнай псіхілагічнай прозы «Смена паролей».

Прамяністая элегія

Штовечар Сэльма раскладвала душы па нотах. Удзень яна спала, захутаўшыся ў свае доўгія пухнатыя валасы. Іх рэшту, не скарыстаную для асабістага кокана, на час сну Сэльма хавала. Найлепшай схованкай была поласць планеты, якую Сэльма цалкам выдзеўбла. Перад тым, як легчы, яна адчыняла ў планеце люк і запайняла яе сваімі валасамі. Частку валасоў, блізкую да каранёў, Сэльма намотвала на шпульку люка і клалася на яе, як на падушку. Увесь дзень планету прасмажвала мясцовае сонца, прагрэтыя валасы былі сухія і лёгкія. Калі сонца садзілася, на валасах з'яўлялася раса, і Сэльма пачынала адчуваць іх цяжар. Таму яна прачыналася.

Раскладваць душы па нотах Сэльма пачала не адразу. Першыя шэсць більёнаў

гадоў яна проста шпацыравала па космасе, атрымліваючы асалоду ад маладосці і свабоды. Сэльма завязвала кончык валасоў марскім вузлом на накрывцы люка і перакідвала валасы ад адной планеты да другой, выбіраючы тыя, што былі агорнутыя начной цемрай. На чужых планетах прыязвала валасы да дрэваў, слупоў, камянёў, узгоркаў і скалаў. І каталася на ўтвораных касмічных горках, з цікаўнасцю назіраючы, ці выплывуць ахопленыя ноччу планеты, ці патонуць, выпусціўшы на паверхню ночы некалькі бурбалак. У апошнім выпадку трэба было паспець адвязаць свае валасы, каб не патануць таксама ў чужой ночы. Прысутнасць небяспекі прыносіла Сэльме асаблівую асалоду, і яна з захапленнем неслася па неймавернай круцізне, спяшаючыся да планет, якія вось-вось мусілі захлынуцца. Слізгаючы па гладкіх валасах, Сэльма нярэдка абганяла каметы, выдзірала з іх хвастоў некалькі пёраў і адпускала кружляць па космасе.

Пакуль валасы былі нацягнутыя паміж планетамі, у іх заблытваліся дробныя зоркі і астэроіды. Сэльме даводзілася доўга і старанна расчэсвацца, каб гэтыя бліскучыя аздобы ў фрызуры не адцягвалі скуру на галаве. Напакутаваўшыся з гэтай працэдурай, Сэльма вырашыла падзяляць валасы на дробныя пасмы і вучыцца хадзіць па канаце паміж планетамі. Яна брала з сабою гранёную шклянку і, праходзячы каля сонцаў, напаўняла яе іх святлом. Потым ставіла сабе на плячук і шпацыравала па канаце ў Сусвеце. Часам кроплі выплюхваліся на якую-небудзь з планет паблізу тых, дзе былі прывязаныя Сэльміны валасы, і на яе жыхароў раптоўна абрынаўся дзень. І гэтаксама раптоўна знікаў, калі кроплі святла выпараліся. Дый быў гэты дзень вельмі дзіўным, бо са шклянкі з Сэльмінага плечука лілася сумесь святла шматлікіх сонцаў. Ні да, ні пасля не бачылі жыхары планет святла такога адцення (для сваіх шпацыраў Сэльма штотаразу выбірала новы маршрут). У гэты скінуты з неба мімалётны дзень адбываліся цуды, кветкі абдымаліся з людзьмі і нараджаліся геніі. Дзень нечуванай расфарбоўкі адзначаўся ва ўсіх летапісах, легенды пра яго перадаваліся да апошняга пакалення.

Але Сэльма пра гэта не ведала. Яна ўвогуле не ведала, ці жыве хтосьці на іншых планетах, і не надта пра гэта задумвалася. Гэтаксама, як не задумвалася амаль ні пра што. Сэльма ішла па канаце праз Сусвет, лавіла святло сонцаў і цешылася маладосцю і свабодай.

Затое некаторыя кемлівыя жыхары найбліжэйшых планет, пабалбатаўшы па тэлефоне са сведкамі цудаў, здагадваліся—такі, адкуль звальваўся незвычайны дзень. Яны будавалі высачэзныя вежы і штоночы прастойвалі на іх дахах з разяўленым ротам. Калі недалёка праходзіла Сэльма, разумненькія жыхары спрытна арыентаваліся і перахоплівалі языком пралітыя кроплі святла, тут жа заглытваючы іх. Планеты пазбаўляліся цудоўнага дня, а напоўненыя сумессю святла хітруны адляталі ў Сусвет. І там правальваліся ў чорныя дзіркі. Рэч у тым, што адлятаць у Сусвет можна толькі ўдваіх з

каханым чалавекам і ў тым выпадку, калі не маеш дзяцей. Прывілегіяй вандраваць па космасе ў адзіноце карысталася толькі Сэльма. Дый тое яна не магла вольна лётаць, а была трывала прывязаная да сваіх валасоў.

Аднак проста хадзіць па канаце Сэльме хутка надакучыла. Яна вырашыла заняцца акрабатычнай гімнастыкай. На тонкай пасме сваіх валасоў яна вырабляла галаваломныя піруэты; моцна трымаючыся за пасму рукамі, разгойдвалася і ўзлятала над ёю, падміргваючы радыёхвалям, што праносіліся міма (хто гэта такія, Сэльма не ведала, але бачыла іх часта). А пры канцы расслаблена павісала на адной руцэ, лютотна пагойдваючыся і слухаючы звон сутыкнутых і разбітых зорак. Праз Сэльміны выкрунтасы падымаліся касмічныя віхры, якія зганялі зоркі ў кучу або раскідвалі па далёкіх кутах Сусвету. Шмат якія планеты пераскоквалі на іншыя арбіты. Сэльма глядзела на гэта і цешылася. «Калі там усё ж такі нехта жыве, як цікава ім будзе ўбачыць раптам зусім новае сонца і новыя зоркі!»

У сёмы більён гадоў Сэльме ўздумалася высветліць, ці жыве там хто-небудзь, ці не.

Сэльма скончыла майстраваць міжпланетныя канаты і замацавала валасы на апошняй патрэбнай планеце. Прывязаць іх там атрымалася асабліва надзейна: да вершаліны вострай скалы. Спусціўшыся па схіле, Сэльма вельмі хутка ўперлася ў іншую скалу. А калі абышла планеты ўздоўж і ўпоперак, пераканалася: скалы панатыканы ў ёй праз кожныя два крокі. І на гэтай паверхні спяць людзі.

Адлегласць паміж скаламі была меншай за чалавечы рост, таму вельмі часта галава і ніз спіны ляжалі на дзвюх вострых вершалінках, спіна правісала ў пустэчы, а ногі спадалі па крутым схіле. Некаторыя лічылі за лепшае падзяліць сваю даўжыню і шырыню напалам і легчы на пік скалы сваім дакладна вымераным цэнтрам. А ўсё цела пластавалася на двух схілах. Сэльма не цяміла ў заалогіі і не зразумела, што гэтая планета — велізарны вожык. Не магла яна, звыкая да пухкасці сваіх валасоў, і

ўявіць, як адчуваюць сябе заснулыя жыхары планеты. «Але, напэўна, ім не вельмі зручна».

Дарэчы, калі Сэльма нахілялася над важаноідамі, многія прачыналіся. Бо частку валасоў, што адыходзіла ад галавы, Сэльма пакідала боўтацца для свабоды манеўру па космасе. Валасы падалі на важаноідаў, і тыя, прачынаючыся, знаходзілі сябе ў цёмнай густой масе. Але абсалютна ўсе вырашалі, што гэта чарговы кашмарны сон. Зразумела ж, што на такіх ложках важаноіды бачылі ў сне толькі кашмары.

Наступным ранкам Сэльма ўпершыню не стала хаваць свае валасы. Перад сном яна зрабіла з іх мноства пярін, якімі выслала ўсю планету. Калі Сэльма прагнулася, некаторыя пярыны былі скамечаныя і растрапаныя. З таго часу так адбывалася заўсёды. Але ці спалі на пярынах нейкія насельнікі Сусвету, якія заходзілі адпачыць на планету Сэльмы, ці проста яе валасы раскудлачваў вецер?.. Гэтага Сэльма не ведала. Дый не імкнулася даведацца.

Прайшло шмат стагоддзяў, перш чым у Сэльме зноў зайграла цікаўнасць. На чарговай планеце — пасадачным пункце Сэльмы — людзі віселі на дрэвах, быццам ігрушы. Сэльма сарвала аднаго чалавека, раздзела і паклала на зямлю. Потым выцягнула ў прасторы свае валасы ў нотны стан. І паставіла рукі на цела спячага, як на клавiятуру.

Сэльма апускала мяккія падушачкі на нябачныя клавiшы, і з цела спячага выляталі гукі і садзіліся на нотны стан, афармляючыся ў выглядзе нотаў. Сем разоў перабрала Сэльма гэтую клавiятуру, і кожны раз падавалі голас іншыя гукі. Іх паслядоўнасць малявала на нотным стане музыку індывiдуальнасці. Сэльма перастаўляла рукі з адной клавiятуры на іншую, пакуль не агучыла ўсё, што змясцілася на целе. Як толькі са спячага вылецеў апошні гук, ён памёр. Ягонае цела засталася без душы. Ягоная душа была раскладзена па нотах. Гэтыя ноты сядзелі на валасах Сэльмы і спявалі. Да світанку Сэльма слухала душу. А на золку трасянула валасамі, і нотны стан рассыпаўся. Гукі скаціліся з валасоў і заскочылі назад у цела. Сэльма вырвала

ў сябе доўгі волас, звiла з яго трывалую вяроўку і на ёй, быццам на карэньчыку, зноў падвесiла чалавека на дрэва. І сышла з гэтай планеты назаўсёды.

Калі насельнікі планеты прагнуліся, яны доўга дзiвіліся карэньчыку-воласу. Да апошняга пакалення прызнаныя мудрацы спрачаліся, што гэта такое. У падвешанага на ім чалавека неўзабаве адрос новы ўласны карэньчык, і волас змясцілі ў дзiцячы парк. Дзеці ўсiх пакаленняў любаваліся ім і вучыліся на ім лазіць па канаце. А потым развiвалі фантазію, спрабуючы прыдумаць, адкуль ён узяўся. Але Сэльма пра гэта не ведала. А калі б ведала, парадавала б за жыхароў планеты, у якіх з'явілася вечная невырашальная загадка.

Цяпер кожны вечар Сэльма раскладвала душы па нотах. Яна хацела пачуць як мага болей мелодый і ніколі ні да каго не прыходзіла двойчы. У кожнай душы была змяшаная розная музыка. Некалькі тактаў вясельнага марша пераходзілі ў пахавальны, «Не разбіць, не спыніць, не стрымаць!..» у «Няма таго, што раньш было...». Ці наадварот, наўскасяк і яшчэ мноства варыянтаў. Моцна адрозніваўся і дыяпазон гучання душаў. У некаторых уздымалі галаву толькі куранячыя піскі верхніх актаваў, у іншых — мядзведжыя басы ніжніх. Найвялікшае задавальненне Сэльме прыносілі душы, ход мелодый якіх быў непрадказальны. Кожны яе нерв трыумфаваў, калі рыпучая бразгатлівая какафонія чаргавалася са светлымі арганнымі гармоніямі. Кожная яе клетачка млела ад асалоды, калі гукі скакалі ўверх-унiз праз некалькі актаваў, як праз некалькі лесвічных пралётаў.

Сэльме падабалася, што яна можа слухаць чужыя душы. Як сябе адчуваюць пры гэтым іх уладальнікі і ці адчуваюць яны што-небудзь увогуле, Сэльма не ведала. Ёй нават у галаву не прыходзіла пра гэта задумацца. Але аднойчы яна ў чарговы раз паставіла пальцы на клавiшы. І як толькі з цела вылецелі першыя гукі і ператварыліся ў ноты, унутры Сэльмы ўтварыўся смерч. Цяжка дыхаючы, яна прагнулася і адхілілася да зямлі, а яе грудзі знутры свiдраваў вузкі канец бунтоўнай

варонкі. Рэзкім кідком ён вырываўся вонкі і падляцеў да нотнага стана. Ператварыўся ў гукі і... апусціўся дакладна на ноты. Гэты смерч паўтараў мелодыю душы, якую Сэльма пачала слухаць.

Сэльма не здагадвалася, што калі-небудзь між яе душой і яшчэ чыёйсьці можа ўтварыцца рэзананс. Яна ўвогуле не ведала, што гэта такое. І вось цяпер душа вылятала з яе шалёным смерчам, завабленая да свайго блізняка. Усё ніжэй, ніжэй прагіналася Сэльма да зямлі, і ўсё шырэйшай рабілася рана, якую пакідала, пашыраючыся, варонка. Сэльміны пальцы працягвалі націскаць на клавшы, але яна адчувала толькі святло і паветра, у якіх купалася і ў якія ператваралася. Урэшце ўсё яе цела растварылася ў кружэнні.

Знікла і цела таго, хто спаў. Засталіся толькі працягнутыя ў прасторы валасы з нотаў, якія на іх спявалі. Іх падвоены голас загучаў так моцна, што музыку пачуў увесь Сусвет. Усе нябесныя целы зацілі подых і спынілі свой бег. А калі гук ператварыўся ў святло, па Сусвеце пракацілася злучанае «Ах!».

Святло бурліла і пенілася, кіпела і выбухала хвалямі. Самыя ціхія і абяздоленыя планеты, пасля тысяч гадоў на завуголлі Сусвету, цяпер плёскаліся ў святле. Са шчаслівым смехам яны чэрпалі святло прыгаршчамі і з віскатам аблівалі адна адну. У Сусвеце панаваў поўдзень.

Святла было так шмат, што хутка яму зрабілася зацесна. Свет сцяўся ў прамень, які прапаліў сцяну Сусвету. І, вылецеўшы з яго, стаў новым богам.

Але ці будзе ён ствараць новы Сусвет?

Блінцы для бога

У краме стойкі з кавай віліся стужкаю — кубкі, сподкі, звоны, блікі. Наведвальнікі прасвечваліся і падзяляліся сонечнымі промнямі. Іён нетаропка крышыла пірожным, а размовы навокал гулі чмялямі ў спякотны поўдзень. Па той бок акна працякала жыццё.

Эён за шклом вырашыў прыпыніцца.

— Хочаш, усё тут будзе віцца стужкай? — спытаў ён Іён. — Уся прастора — гэта пучок стужак, якія нехта раскручвае. Я ўмею аддзяляць адну стужку ад іншай і цягнуць за патрэбную.

Нюхальны імпат акунуся ў вуліцу, і Эён прамацаў паветра каля ганка:

— Я трымаю краі стужкі — назірай праз акно!

Ён страсянуў, і нутро крамы ўскалыхнулася: сцялася, сцягнулася, увагнулася, пайшло хвалямі...

— Чаму ж не падаюць ні людзі, ні столікі?

— Яны — частка стужкі. Наш свет глядзяць, як кіно.

Адпусціў — усё стала на месцы, нават не заўважыўшы, што перамяшалася.

— Ёсць стужкі падзей, мясцовасцяў, пачуццяў. Я знайшоў нават стужку гісторыі і мог бы яе скалануць. Але ўсе яны сыходзяцца ў адну, і я хацеў бы ўбачыць таго, хто на нас глядзіць.

Край неба адгарнуўся, і на зямлю саскочыла пантэра.

— Ён прыслаў па мяне. Ты паедзеш?

Эён і Іён селі разам.

Свет сцягнуўся ў пылазалацістую дарогу, і пантэра панеслася, мякка адкідваючы свет лапамі. Дарога плаўна ўзнімалася ўгору, канчаткова пакідаючы свет ззаду.

Скачкі энергічна спружынілі скрозь усе колеры вясёлкі. Пералётам над пякуча-вогненным чырвоным, абагрэўшыся ў цёплым аранжавым, папесціўшыся ў пяшчотна-жоўтым, скрозь зялёную свежасць — у неабсяжнасць блакіту. Іён не ўтрымалася і заслізгала па гладкай поўсці. Эён азірнуўся — Іён гублялася ў прадоннях бяскрайнасці.

Пантэра пераскоквала цераз паветраныя камлыгі і вадаспады святла. Сінеча згушчалася ў фіялетаваы прыцемкі. Прыцемкі набракалі глухім гулам.

Раптам паказаліся калёсы, што з грукатам несліся па фіялетавых брукаванках. Нейкія пыльныя мяшкі згужалі з іх мажыныя бабы і, пабліскаваючы потнымі тварамі, выбівалі на перакладзінах. Другая шарэнга маладух падхоплівала іх і спрытна

вымывала ў фіялетавай прасветласці. Моцная камандзірка ля агняпалкай печы нацягвала мяшкі на вілкі і, сунуўшы ў гарачэзную пашчу, награвала-гартавала іх.

Ээін здзіўлена ўсміхнуўся.

— Чаго кіснеш? — выскалілася з гушчыні бабішча. — Душы гэта. Калі збужоцца, мы іх выцягваем з целаў і ладзім санапрацоўку. Зараз чарговую партыю сапхнем назад.

Бабішча пазрывала мяшкі з вілак і, кінуўшы іх у пустыя калёсы, падштурхнула іх нагою. Калёсы пакаціліся ўніз, і Ээін міжволі пазайздрасціў душам-мяшкам: яны зноў пройдуць скрозь блакітнае, зялёнае, жоўтае і аранжавае.

— Я гляджу, і пантэра твая запылілася, — грукатнула бабішча. Яна схавала пантэру за нос і моцна тарганула. Пантэра дыванком пляснулася да ейных ног, а ў руках бабішчы застаўся брудны мяшок. — На, выбі! — бабішча кінула яго мажнай Гмісе. Ээін сутаргава задрапаўся ўгору, уцякаючы ад фіялетавай цемры, агнядышняй пячоной зяпы і страшэннай бабішчы, у якой з падпахай тырчалі голкі шчэці.

Ён уздрапваўся да таго часу, пакуль вакол не засталася нічога. Не было нават пустэчы, пустэча — гэта ўсё ж такі прастора. Толькі вялізны рулон паперы. Папера раскручвалася ўніз, дзе пачыналася пустэча, і ў пустэчы гублялася, паступова пашыраючыся. Каля рулона на адной назе скакаў бог. Уласна, скакаў гусенічны трактар на адной гусеніцы, але Ээін адразу зразумеў, што гэта — бог. Болей там проста не было каму быць.

— Ну, прывітанне, ты, які з перашніх больш за ўсіх падобны да мяне! — ухмыльнуўся трактар, ператвараючыся ў чарпак. А потым пачалося калейдаскапічнае мільгаценне прадметаў, цел: дзяркач, вяхотка, тэлевізар, арэх, шаман, пацук... — Я ведаю, вы ўяўляеце мяне старым з доўгай барадою. Ну і крэтыны! Калі б ты быў усёмагутным, няўжо захацеў бы быць дзядком? Я вечна юны. Але каб не засумаваць і не надакучыць самому сабе, я ўвесь час ператвараюся. Я і людзей стварыў для таго, каб яны, у сваю чаргу, нешта стваралі, чым бы я таксама мог стаць.

Цікава адчуваць сябе то электрастанцыяй, то гаршком для кветак.

— Але мы думалі, ты адчуваеш разам з людзьмі — тваімі дзецьмі, чуеш кожны іх уздых, плачаш і смяешся разам з намі...

— Вядома ж, я плачу і смяюся разам з вамі. Мне падабаецца, калі ў людзей шмат жарсцяў і перажыванняў, шмат цяжкасцяў — тады мне цікава за вамі назіраць. Я атрымліваю асалоду і сілкуюся вашымі эмоцыямі. Але ўсё ж такі паміж намі істотная розніца: я адчуваю сябе ў бяспецы. Я ведаю — што б з вамі ні здарылася, мне гэта не нашкодзіць.

— А як жа боская любоў, у якую мы ўсе так верым?!

— Безумоўна, у мяне ёсць улюбёныя героі — як і ў вас улюбёныя акцёры. Гэта вечныя дзеці, якія надоўга захоўваюць свежасць адчуванняў. Злучаючыся з імі, я ўвесь час успрымаю свет як новы і зноў атрымліваю асалоду. А як ты мяркуеш, чаму вы паміраеце? Таму што паступова набіраецеся вопыту і робіцеся мудрымі, зацвярджаеце сабе звод правілаў і не парушаеце іх. Спыняеце пошукі і эксперыменты — за вамі робіцца нецікава назіраць. Адразу зразумела, калі і як вы можаце нешта зрабіць.

— Але ж, наадварот, менавіта «вечныя дзеці» — паэты, артысты — часта паміраюць рана?..

— Гэта вам здаецца, што яны яшчэ шмат чаго маглі б. Аднак я ведаю, што яны вычарпалі свой запас дзіцячасці. Таму я іх прыбіраю, пакуль яны не пачалі мяне расчароўваць.

— Дзіўна, прынята лічыць, што мудрасць Богу выгодная, што Бог — увасабленне мудрасці...

— А навошта быць мудрым — гэта ж так абцяжарвае. Нават з вашых адзін даду маўся: «...пры многасці мудрасці множыцца й скруха». Я ведаю, вы ўяўляеце, што я запамінаю ўсе вашыя ўчынкі і потым буду вас судзіць. Яшчэ не хапала мне забіваць сабе галаву! Я гляджу вас, як цікавыя фільмы, а потым забываю і гляджу новыя. Я наўмысна ўсё забываю, каб не прытуплялася ўражлівасць і здольнасць атрымліваць асалоду. Нават сусветы, калі яны мне

надакучаць, я прыбіраю і забываю — а потым раскручваю з гэтага рулона зусім новыя. У мяне ж неабмежаваныя фантазія і магчымасці — я магу прыдумляць усё новае і новае цэлую вечнасць. Вядома ж, мажліва, што калі-небудзь выпадакова створыцца свет, які існаваў раней, але я пра гэта памятаць не буду. Вечнае юнацтва, вечная навізна, вечная свежасць і сіла адчуванняў. Ага, вось, дарэчы, і ваш свет мне ўжо пачаў абрыдаць... — бог ператварыўся ў нажніцы, якія адрэзалі ад рулона ўсю частку, што звисала. Папера неяк бездапаможна задрыжэла і знікла. — Вось і няма болей вашага свету — ён быў на гэтай стужцы...

Калі б навокал было паветра, Ээін захлынуўся б ім. Але ён ужо даўно не дыхаў і працягваў існаваць незразумела як. «Няма?.. Як... няма?.. А... я... людзі?..»

— Не хвалюйся, — засмяяўся бог, які займеў цяпер выгляд вялізнага нуля з «Чорнымі квадратамі» замест вачэй і рота. — Ім было не балюча. Яны проста зніклі.

Ээін стаяў... вісеў... перад гэтай страшнай, чужой істотай і адчуваў, што ўнутры яго, гэтаксама як і навокал, нічога няма. Былі калісьці, дзесьці сонца, смех, водары кветак, жыццё, святло, надзеі. Альбо нічога і не было?

— Але калі ўсё нашае жыццё, — раптам прарэзаў яго самога ўласны голас, — усе нашыя пакуты, памкненні, патаемныя надзеі патрэбныя былі толькі для тваёй забавы і зараз ты створыш зусім чужы мне свет з незразумелымі монстрамі, — ягоны голас ужо захлынаўся, — дык... ты, можа, ведаеш, ну, можа, бачыў, — крычаў Ээін, ужо не ўсведамляючы, з кім размаўляе, — у канцы дазваляецца апошняе жаданне. Я хачу — о, гэты рулон! а мы так верылі, што ты закалышаш нас у сваіх далонях, як дзяцей, што ты абатрэш кожную нашу слязіну, — я хачу, каб ты, мой творца, любіў мяне!!!

— Ну, вядома ж, я люблю цябе. Нават кахаю, — светла ўсміхнулася юная дзяўчына з пяшчотнай чырванню на шчоках. — І я табе гэта давяду. Я цябе з'ем. Бо чаго ж вы хочаце, калі кагосьці любіце? Зліцца з

каханым у адно цэлае, зрабіць яго часткаю сябе. Вось і ты станеш часткаю мяне, калі я цябе з'ем. У нас адбудзецца самае поўнае, ідэальнае зліццё.

Ээін у жаху інстынктыўна хацеў бегчы — але не было ні пераду, ні заду і ніякіх бакоў.

— Не бойся, — пяшчотна лапатала дзяўчына, — я не збіраюся ўядацца ў цябе зубамі і разрываць на кавалачкі. Я зраблю з цябе блінцы. Калі задумацца, што ты любіў у сваім жыцці болей за ўсё? Калі ў дзяцінстве разбіваў нос і каленкі, калі ў юнацтве пакутаваў праз дзяўчат, калі пазней на цябе наваліваліся ўсялякія звадкі, праблемы, няўдачы — што ты рабіў? Ты бег да мамы, і яна пякла табе твае ўлюбёныя блінцы; ты іх еў і на ўсё забываўся. Потым ты патрабаваў ад усіх тваіх жанчын, каб яны табе такія самыя блінцы пяклі. Што тое адзінае, аб чым ты ніколі не забываў, чаму ты ніколі не здраджваў і пра што заўсёды ў першую чаргу клапаціўся? Ежа. Вось і я табе падару тую наймацнейшую любоў, якую любіў ты.

— Змірыся... Расслабся... — ціха шаптала ў галаве Ээіна.

— Я ператвару твае атамы ў атамы мукі, — працягваў кухар у белым халаце і высокім каўпаку, — а з мукі спякуцца блінцы.

Кухар ткнуў у грудзі Ээіна канцом доўгай качалкі, і грудная клетка пачала расцягвацца... расцякацца... Ээіну рабілася ўсё лягчэй і лягчэй, знікалі апошнія адчуванні цела — о, шчаснае нішто, шчаснае нішто... А кухар усё размешваў і размешваў у грудзях, і з-пад качалкі сыпалася лёгкая беласнежная мука...

Пухленькае, голенькае, ружовашчокае немаўля абцерла губкі, блішчастыя ад масла, і з бесклапотным смехам заскакала на адной назе: «Што б мне яшчэ прыдумаць?»

СВЯТЛАНА БЕРАСЦЕНЬ

Музычны канспект № 1

Нядаўна з’явіўся ў мяне новы занятак. Ці проста — дзіўная звычка. Я канспектую музычнае жыццё! А ў ім жа столькі ўсяго: не ахапіць і не ўхапіць... «Пад музыку» трапляюць у гэты мой віртуальны нататнік розныя рознасці: жыццё музычнае, вядома ж, не ў замкнёнай прасторы разгортваецца, ды і не само па сабе. Складаным чынам яно знітаванае няўгледна тонкімі, ды непарыўнымі повязямі з усімі сферамі культуры, гістарычнымі пластамі, людскімі лёсамі. З мімалётнасцямі чыіхсьці эмоцый і згадак, будзённаю руцінай і неспадзяванкамі... Жыве музыка дынамічна, у стракатым россыпе падзей. Праз найлепшыя свае ўзоры яна, «госця нябесная», лучыць касмічнае і зямное, нясе пасыл сусветнай гармоніі, настройвае на згоду і замірэнне, натхняе на стваральнасць. Музыка нездарма шануюць і выбіраюць у духоўныя спадарожнікі, прымаючы ў свой свет як спрадвечную і вечную каштоўнасць, многія мудрыя і празорлівыя людзі...

Свой канспект я вяду з наіўнай стараннасцю ў банальным памкненні выявіць «няўхопнае», адлюстраваць і абагульніць неабдымнае. Аднак гэта не педантычны вопіс і не рэестр. Гэта даволі суб’ектыўны наратыў з пэўнай доляй спантаннасці, без прэтэнзій на паслядоўны і вычарпальны агляд фактаў.

Пра што маўчаць календары

Каляндар — яшчэ тая «рэч у сабе»! Яго лічбы — як парадкавыя нумары пражытых дзён: з акцэнтамі на святах, з чарадою сімвалічных дат, адметных падзей, з дамешкам умоўнага ды супярэчлівага. У гісторыі календара багата белых плям і чорных дзірак. Відавочная розніца паміж яго далёкім продкам (які фарміраваўся на аснове таямнічых ведаў пра ўладкаванне Сусвету, назірання за малюнкам зорнага неба, пад уплывам цыклічнасці з’яў зямных і касмічных, гадавой змены рытмаў прыроды) — і сённяшнім, пачэпленым на сценку, «месяцасловам» з сетачкай лічбаў. (Якую чалавек цягам не аднаго тысячагоддзя пераасэнсоўваў-перакрываў адпаведна ўласным сакральным уяўленням і жыццёваму досведу, кан’юнктурным патрэбам, а то і амбіцыйным прыхамацям, — кшталту вядомых маніпуляцый з колькасцю дзён у месяцы або глабальных рэформ у летазлічэнні ды пераносу найстаражытнай традыцыі святкавання новага года: з пачатку астранамічнай вясны на зіму).

Здаецца, самы час уздыхнуць, выцягнуўшы з памяці афарыстычную хрэстаматычную цытату: «Всё врут календары». Крылатае выслоўе, у якое ператварылася рэпліка старой пляткаркі Хлеставай з камедыі рускага класіка Аляксандра Грыбаедава «Гора ад розуму», даўно пашырыла свой першасны сэнс і набыло трапнае іранічнае адценне. Што ж, нават энцыклапедыі ды сур’ёзныя віртуальныя дапаможнікі могуць шчыра памыляцца, пярэчыць адно аднаму і міжволі хлусіць. Календары-інфарматары, календары-даведнікі, календары-дарадцы здатныя павесяліць прагнозамі сваіх гараскопаў, увесці ў зман саматужнымі кулінарнымі рэцэптамі ці лайфхакамі для агароднікаў.

Але часцей за ўсё гэтыя нашы «непраўдзівыя» памочнікі проста чагосьці недагаворваюць. Прынамсі, календары музычныя бываюць не зусім карэктныя, надта схематычныя, шмат пра што не могуць распавесці.

У 2020-м сусветная культурная грамадскасць адзначыла 250 гадоў з дня нараджэння генія музыкі — кампазітара Людвіга ван Бетховена. (Свае кветкі ў сімвалічны гукавы юбілейны вянок дадалі, вядома ж, беларусы, прымеркаваўшы да вялікай даты чараду сімфанічных і камерных канцэртаў.) Ды вось які парадокс: канкрэтны дзень нараджэння гэтага творцы ў календарых не знойдзеш! Ніхто дакладна не ведае (дый ці мажліва цяпер пра тое дазнацца?), калі ж з'явілася на свет Богам пацалаванае немаўлятка з неўміручым талентам. Адпаведныя звесткі з не надта й далёкага стагоддзя да нас не дайшлі. Дзіўна неяк... Але дакладна вядомая дата хрышчэння Бетховена — дзякуючы запісу, знойдзенаму ў царкоўных кнігах яго роднага Бона. 17 снежня 1770 года... На гэты факт арыентуюцца некаторыя даследчыкі, называючы датай нараджэння папярэдняю — 16 снежня. Маўляў, па тым часе хрысціць дзяцей было прынята ў наступны дзень пасля народжін. Лагічная версія? Непацверджаная гіпотэза: належныя дакументы так і не выяўленыя. «Было прынята» — не аргумент, бо і ў самых строгах жыццёвых правілах здараюцца выключэнні.

Зрэшты, незалежна ад календарных напамінаў, творы Бетховена жывуць у рэпертуарным актыве артыстаў усіх пакаленняў на ўсіх кантынентах, сілкуюць інтанацыйную палітру распаўсюдных жанраў і не страчваюць папулярнасць у аматараў класікі. Па прыклады звяртацца трэба, вядома ж, не да календара. Яны — на канцэртных афішах. Акурат сёлета ў маі, калі чудоўная трыяда — вясна, музыка, маладосць — вядзе рэй у творчым жыцці Беларускай філармоніі, там адбылася заўважная і знакавая сустрэча з класікай. «Час слухаць вясну» — нагадвала рамантичная назва канцэрта з прадстаўнічым складам выканаўцаў: Дзяржаўны акадэмічны сімфанічны аркестр Беларусі з маэстра Аляксандрам Ансімавым, Акадэмічны хор Белтэлерадыё, Студэнцкі хор і Студэнцкі сімфанічны аркестр нашай акадэміі музыкі, выдатныя салісты — спявачка Ірына Крыкунова, піяніст Юрый Гільдзюк ды

Джаакіна Расіні. 1865 г.

госць з Расійскай Федэрацыі — бліскучы малады скрыпач Равіль Іслямаў. У праграме — Першая, «Вясновая», сімфонія Шумана, Пяты скрыпічны канцэрт Моцарта, фрагменты з першай і адзінай оперы Бетховена «Фідэліё» і яго Фантазія до мінор для фартэпіяна, хору ды аркестра.

* * *

Яшчэ адна незвычайная музычная дата. У гісторыі сусветнай мастацкай культуры яна вылучаецца як важная і знамянальная. Але на лістках сёлетага календара яе... проста няма! Прычына зразумелая: гэта — 29 лютага. Можна сказаць, містычны дзень, які надараецца раз на чатыры гады. Вось менавіта ў такі дзень (1792 г.) спадобіўся нарадзіцца кампазітар-класік Джаакіна Расіні. Калі год не высакосны, дык узнікае праблема: як жа адзначаць дзень нараджэння вялікага італьянскага творцы? Ці то загадзя, 28 лютага, ці то лепей 1 сакавіка? Пакуль не знайшла я пэўных звестак пра святкаванне самім Расіні бласлаўленага дня, што ў

Сяргей Рахманінаў у маладосці

яго біяграфіі выпадае не раз на год, а на ўсе чатыры (э-э-эх, каб жа ён стаў праз гэта маладзейшы!). Але як бы там не было, чакаць, пакуль надыйдзе той высакосны, не варта: пра дзень нараджэння майстра камічнай оперы Джаакіна Расіні можна ўспамінаць на памежжы зімы ды вясны штогод. Або проста выказваць захапленне яго талентам штора, калі гучаць уверчурцы да опер «Сарока-зладзейка», «Вільгельм Тэль», ажываюць зіхоткія старонкі музычна-тэатральнай гісторыі пра дасціпнага севільскага цырульніка Фігара.

Два стагоддзі таму паэт-класік у сваім буйным творы мімаходзь прысвяціў «насалоднаму» Расіні захопленыя радкі, назваўшы кампазітара пестуном Еўропы, Арфеем, які «вечна той жа, вечна новы». Дзвесце гадоў прамінула... І — што? Яго славыты «Севільскі цырульнік» — пра іншае не скажу — усё той жа, ён па-ранейшаму папулярны і вечна новы. Бадай, менавіта гэтая опера ўспрымаецца сёння як творчая візітоўка Расіні. З ёю, дарэчы, звязаны і перыяд станаўлення, і далейшае жыццё

Нацыянальнага акадэмічнага Вялікага тэатра Беларусі, які сёлета адзначае свае 90. І адна з прэм'ер юбілейнага сезона — новая, па ліку 10-я за ўсю гісторыю нашага опернага калектыву, пастаноўка «Севільскага цырульніка». Над ёй працавалі беларускія ды італьянскія майстры: дырыжор Уладзімір Авадок, хармайстар Ніна Ламановіч, рэжысёр Альда Тарабела і аўтар сцэнаграфіі ды касцюмаў — мастак Энрыка Мусеніч. Яркі букет камедыйных роляў, якімі расквечана драматургія твора, «падзелены» паміж вядучымі майстрамі сцэны і маладымі салістамі.

6 і 7 чэрвеня прэм'ера прайшла ў Мінску, а потым у Нясвіжы, падчас традыцыйнага фэсту «Вечары Вялікага тэатра ў замку Радзівілаў». Вядома, кожны паказ аднаго і таго ж спектакля — гэта ўсё той жа і вечна новы спектакль. Але той вечар з чыннікамі вясёлых музычна-тэатральных прыгод, што разгарнуліся 24 чэрвеня ў Цэнтральным унутраным двары легендарнага замка, быў унікальны сваёй непаўторнасцю.

«Імяніннік» парадаваў публіку і ў Мінску, і ў Нясвіжы яшчэ і класічнай балетнай прэм'ерай: «Дон Кіхот» Людвіга Мінкуса. Абедзве новыя пастаноўкі тэатр пакажа на пачатку свайго 91 сезона, які адкрыецца 8 верасня.

* * *

Самы першы дзень вясны 1810 года падарыў свету вялікага раманта, геныяльнага кампазітара, піяніста-віртуоза Фрыдэрыка Шапэна. Своеадметнага польскага музыканта, якога называлі «паэт фартэ-піяна», паўсюдна шануюць і выканаўцы, і меламаны. Цікава, што яго творчы свет адмслова і вельмі тонка прычынены да беларускай музычнай культуры. Сёння ўжо дакладна вядома, што менавіта паланэзы Міхала Клеафаса Агінскага, якімі з маленства быў зачараваны Шапэн, паўплывалі на развіццё гэтага жанру ў яго ўласнай творчасці. Напалеон Орда, на тры гады старэйшы за Шапэна, быў яго

МАСТАЦТВА

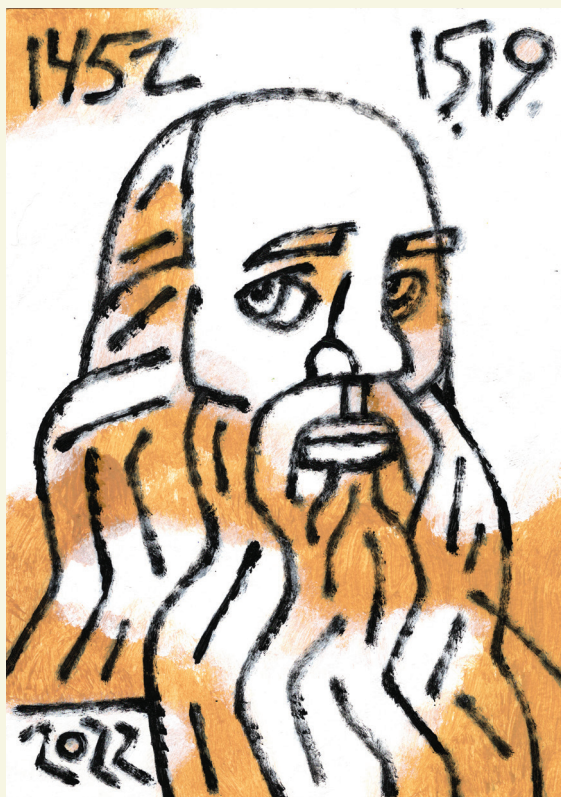
АДАМ ГЛОБУС

Леанарда

Слова пра найвялікшага
з мастакоў

Верокія

Ведаю мастака, які змог перасягнуць Леанарда да Вінчы. Праўда, ён пераўзыходзіць Леанарда толькі ў адной, так бы мовіць, намінацыі — настаўніцтва. Каб не ствараць інтрыгу на пустым месцы, як гэта робяць вытворцы дэтэктыўных тэлесерыялаў, я адразу назаву прозвішча найвялікшага настаўніка ў гісторыі мастацтва — Андрэа дэль Верокія. У ягонай майстэрні вучыліся і працавалі: Леанарда да Вінчы і Сандра Бацічэлі, П'етра Перуджына і Ларэнца ды Крэдзі. Верокія дазваляў вучням пісаць вялікія фрагменты ўласных карцін, што натуральна ў жывапісцаў і манументалістаў, ды чамусьці лічыцца заганным у літаратурнай працы. У літаратурным свеце мала хто ў аўтабіяграфіі згадвае настаўнікаў, а ў мастакоўскіх энцыклапедыях наадварот — біяграфіі творцаў пачынаюцца з імёнаў настаўнікаў і назваў школ. Дарэчы, падобная традыцыя ёсць і ў філосафаў, што цешыць. Так, біяграфія Феафраста пачынаецца са згадкі пра Арыстоцеля, а біяграфію Платона пачынаюць са слоў пра Сакрата. Таму трэба сказаць, што творчае жыццё боганатхнёнага Леанарда пачалося ў майстэрні вялікага настаўніка і мастака Андрэа дэль Верокія.

Леанарда

Арыстоцель

Ёсць партрэты, на якія варта не проста паглядзець, а яшчэ і паўглядацца. Прыкладам такога ўзорнага партрэта можа паслужыць вобраз Платона ў «Афінскай школе» Рафаэля Санці. Ён, як сцвярджалі сучаснікі Рафаэля, ствараўся з падабенствам да Леанарда, а вобраз Арыстоцеля, які стаіць побач з Платонам, з падабенствам да Мікеланджэла. Матэрыяліст Арыстоцель-Мікеланджэла ўглядаецца ў засяроджанага ідэаліста Платона-Леанарда, нібы зараз скажа: «Мудрасць — самая дакладная з навук»; а ты паўторыш, сузіраючы партрэт Леанарда ў ролі Платона, афарызм Арыстоцеля пра мудрасць — самую дакладную з навук.

Эпікур

Эпікур заўважаў: «Ушаноўваць мудрага — вялікая справа таго, хто ўшаноўвае». Так яно і ёсць, і варта дадаць да слоў філосафа, што трэба заслужыць права

ўшаноўваць вялікага і мудрага. Каб цябе папрасілі напісаць пра Пікаса ці Ван Гога, не кажучы ўжо пра мудрага з наймудрэйшых — Леанарда да Вінчы, мусіш шмат добрых слоў напісаць пра мастакоў звычайных і людзей простых.

Закрыццё

Шмат хто з тутэйшых мастакоў ганьрыўся, нібы здатны закрыць тэму. Напішу, маўляў, шэраг карцін пра Чарнобыль — і закрыю. Зраблю маштабнае палатно, прысвечанае палешукам, і тэма Палесся ўжывапісе будзе закрытай. Развагі пра закрыццё тэмы адзін час былі такімі моднымі, што ўсе толькі і разважалі пра іх. Пахаванне забітага партызана, паводка, смаленне вепрука... Вакол пытання «Ці закрыў мастак тэму?» распальвалі спрэчкі. У іх я не ўдзельнічаў, бо мяне больш цікавіла адкрыццё, а не закрыццё. Быў я ўпэўнены, што шмат тэм мог закрыць Леанарда, але таго не зрабіў, а наадварот, шмат розных твораў пакінуў незавершанымі, скажам так, незакрытымі. Мо ніводзін з мастакоў праз незавершанасць і кепскую захаванасць прац не атрымаў столькі копій, імправізацый і варыяцый, колькі атрымаў і яшчэ атрымлівае Леанарда. Ён адкрываў тэму, а не закрываў яе. Папрокі, што сыпаліся і сыплюцца на мастака, што ён не скончыў большасць сваіх пачынанняў, няслушныя, бо менавіта незавершанасць мае перспектыву і натхняе на працяг.

Чалавечнасць

Калі задумацца: хто з мастакоў самы мудры? Згадваю фрэску Рафаэля «Афінская школа», дзе ролі наймудрэйшых філосафаў Платона з Арыстоцелем выконвалі Леанарда з Мікеланджэла. Рафаэль прапаноўвае выбраць паміж Платонам і Арыстоцелем, паміж Леанарда і Мікеланджэла. Арыстоцель мне значна бліжэйшы за Платона, але з мастакоў я выберу таго, хто выконвае ролю Платона — Леанарда, бо ён больш чалавечны. Нават анёл, напісаны Леанарда на палатне Андрэа дэль Верокія «Хрышчэнне Хрыста», чалавечны.

Леанарда ў чырвонай шапцы

У звязку з гэтым згадаю тут гратэскае азначэнне мастацтвазнаўцы Церашчатавай «анёл у натуральную велічыню». Усе пасміхаліся з памылкі Церашчатавай, якая замест таго, каб напісаць, што анёл быў памерам з чалавека, прыдумала для анёла «натуральную велічыню». Значна пазней я ацаніў гэтую натуральнасць і чалавечнасць анёла, і нават цэлую кнігу верлібраў пра тое напісаў. Пішучы пра анёла, не раз успамінаў чалавечнага анёла Леанарда да Вінчы.

Стома

У Леанарда ёсць выказванне: «Я ніколі не стамляюся служыць іншым». Гэта мудра, бо толькі служачы іншым ты можаш пазбавіцца ад цяжкіх залежнасцяў, нахталт алкагалізму і наркаманіі, сквапнасці і зайздрасці. Акрамя гэтага ў выказванні ідзе гутарка пра стому, якая спрабуе апраўдаць тваю абыякавасць і ляготу. Пра стому ў Леанарда ёсць яшчэ адзін афарызм:

Героі Леанарда

«Лепей смерць, чым стома». З падобным радыкалізмам досыць цяжка пагадзіцца, але варта прыняць кепскасць стомы. Каб не стамляцца, сам Леанарда змяняў заняткі: з мастака рабіўся інжынерам, з інжынера ператвараўся ў музыку, а мог пісаць казкі, легенды і прытчы. Таму ў гісторыі Леанарда і застаўся мастаком, які ніколі не стамляўся.

Магнетызм

У часы свайго школьніцтва і ў часы маладосці я шмат разоў ездзіў у рускую пайночную сталіцу і хадзіў у Эрмітаж. Безумоўна, гэта быў найлепшы з музеяў, які я мог тады наведаць. Рафаэль, Рэмбрант, Тыцыян, Джарджонія, Эль Грэка, Шардэн, Ван Гог, Руо, Пікаса, Гутуза сталі маімі настаўнікамі дзякуючы Эрмітажу. У Мінск я вяртаўся з паштоўкамі, на якіх былі рэпрадукцыі любімых карцін. На кнігі

і альбомы рублёў у мяне не ставала, але і капеечныя паштоўкі радалі моцна. Дарэчы, яны мяне і цяпер цешаць не меней за вялікафарматныя альбомы і шматстаронкавыя кнігі. Гэта я прыпомніў да таго, што, едучы цягніком з Піцера дамоў, я гуляў з аднакурснікамі-мастакамі ў гульню з найлепшай карцінай. Кожны з нас выбіраў адзін шэдэўр і спрабаваў пераканаць іншых, што гэта найкаштоўнейшая рэч у Эрмітажы. Я выбраў «Мадонну з кветкай» Леанарда да Вінчы. Чаму менавіта яе? Бо Леанарда з гарадка Вінчы — найвялікшы з мастакоў. Чаму «Мадонна з кветкай», якую яшчэ называюць «Мадонна Бенуа», бо ў Эрмітаж яна перайшла з рук архітэктара Бенуа, а не «Мадонна Літа»? Бо «Мадонна з кветкай» больш стрыманая ў колерах, і я каля яе прастаяў значна даўжэй, чым перад іншымі шэдэўрамі ў Эрмітажы. Яна мае болей моцны магнетызм.